

KONFERENCIJA, SKIRTA LIETUVOS ŠIMTMEČIUI
IR UŽVENČIO Miesto 480-OSIOMS METINĖMS

UŽVENČIO KRAŠTE GYVENĘ
NEPRIKLAUSOMOS LIETUVOS KŪRĖJAI –
POVILAS VIŠINSKIS,
JONAS SMILGEVIČIUS

KONFERENCIJA, SKIRTA LIETUVOS
ŠIMTMEČIUI IR UŽVENČIO MIESTO
480-OSIOMS METINĖMS

UŽVENČIO KRAŠTE GYVENĘ
NEPRIKLAUSOMOS LIETUVOS KŪRĖJAI –
POVILAS VIŠINSKIS,
JONAS SMILGEVIČIUS

2018 m.

POVILAS VIŠINSKIS – LIETUVYBĖS RITERIS

Dalia Čiočytė,
Vilniaus universitetas

UŽVENČIO 480-MEČIUI

Povilas Višinskis (1875–1906) – visuomenės ir kultūros veikėjas, lietuviškos spaudos bendradarbis, literatūros kritikas, vienas iš Lietuvos demokratų partijos steigėjų. Povilo Višinskio dėka į lietuvių literatūrą atėjo Žemaitė, literatūrinės kūrybos jis mokė Šatrijos Ragana ir Lazdynų Pelėda. P. Višinskio atliktas lietuvių rašytojų ugdymo darbas profesorės Viktorijos Daujotytės taikliai pavadintas *Višinskio akademija*.

P. Višinskis kilęs iš laisvųjų valstiečių, gimė Ušnėnų kaimo valstiečių Adomo Višinskio (1837–1906) ir Magdalenos Žymantaitės (1836–1906) šeimoje. 1886 m. įstojo į Šiaulių gimnaziją, kur Rusijos okupacijos kontekste slapta veikė mokinių savišvietos grupelė, turėjusi savo biblioteką, skatinusi gilintis į aktualius visuomenės gyvenimo klausimus.

Dar mokydamasis gimnazijoje P. Višinskis ėmė skleisti tautines idėjas artimiausioje aplinkoje. Draugavo su kaimynų Žymantų vaikais; grįždamas iš Šiaulių namo, parveždavo lietuviškos spaudos ir Julijai Žymantienei, būsimajai Žemaitei. 1893 m. Žemaitė įteikė

Višinskiui pirmąjį savo tekstą, pavadintą „Piršlybos“ (vėliau apsakymas pervadintas „Rudens vakaru“).

1891 m., baigęs 5 klases ir atsisakęs tęsti mokslus kunigų seminarijoje, neteko tėvų paramos. Kaip gabus mokinys nuo mokesčio už mokslą buvo atleistas, pragyvenimui užsidirbdavo privačiomis pamokomis.

1891 m. vasarą P. Višinskis buvo pakviestas į bajorų Pečkauskų nuomojamą Užvenčio dvarą mokyti vyresniojo Marijos (būsimosios Šatrijos Raganos) brolio Stepono. Tą vasarą užsimezgė penkiolikmetės Marijos Pečkauskaitės ir šešiolikmečio Povilo Višinskio draugystė, turėjusi reikšmingos įtakos Marijos Pečkauskaitės lietuviškajai tautinei savimonei ir literatūrinei kūrybai.

1894 m. P. Višinskis baigė Šiaulių gimnaziją ir įstojo į Petrapilio universiteto Gamtos fakultetą, pasirinko studijuoti gamtą ir geografiją. Dalyvavo lietuvių studentų draugijos, tuo metu turėjusios apie 40 narių, veikloje.

Besimokydamas Peterburge P. Višinskis pradėjo bendradarbiauti su lietuviška spauda, 1894 m. pasirodė jo pirmieji rašiniai *Ūkininke*.

1895 m. *Varpe* publikuota novelė „Paparčio žiedas“, kviečianti skaitytoją asmenišku žvilgsniu suvokti tautinio judėjimo esmę, pamąstyti apie tautinį judėjimą ir jo ištakas ne išorinėje patriotinių lozungų perspektyvoje, o vidinėje asmeniškose patirties plotmėse. Novelės veikėja Juzytė nori to, ko ir kiekvienas žmogus: laimės. Sapne ji suranda paparčio žiedą ir gali prašyti kokios tik nori laimės. Ko pageidauti? Autorius netiesiogine menamąja kalba (siedamas personažės ir pasakotojo

balsus) atskleidžia negalimybę patirti laimę egoistiškai, atsiribojus nuo kitų: „Dabar užduotis, ko reikalauti nuo žiedo? Apturėjusi tokią laimę, ji nežinojo, nuo ko pradėti, o galva jos buvo pilna prašymų: ji norėjo ne tik savo būvį pagerinti ir suteikti sau laimę, bet ir pažįstamiems, ko pažįstamiems – ji norėjo numesti nuo pečių giminės visos pasaulės vargus ir nelaimės, norėjo išnaikinti verksmą ir dantų griežimą, o atnešti visai pasaulei linksmybę, ji gėidė matyti aplink save besišypsiančius veidus ir mylinčias širdis“¹. „Verksmas ir dantų griežimas“ – biblinė frazė (*Mt 25, 30*), nusakanti pragaro būseną, novelėje įvardijanti egzistencinius kentėjimus. Kurdamas socialinio jautrumo vaizdą, autorius išryškina žmonių tarpusavio vienybę: Juzytė nepajėgia nubrėžti ribos, kad štai ji ir jos šeima svarbu, o toliau jau nebe; ji ir jos šeima bei tauta svarbu, o kitos tautos jau nebe, – ir suvokia, kad svarbus visas pasaulis. Personazės laimė – tai panaikinti pragariškas kančios apraiškas visame pasaulyje, tada ji ir savo laime galėtų džiaugtis.

Novelė išryškina laimės sampratos aspektus: tai privati nuosavybė (ją kūrinyje nurodo vienkiemio simbolika), politinė laisvė („kad nebūtų kariūmenės ir kad mūsų vaikinai pargrįžtų namo“), švietimas (tobulėjimas: „numylėtas Jonelis“ toks didelis, o nieko nemoka, nežino, kas „sviete dedasi“). Sapno tikrovę autorius

¹ Povilas Višinskis, *Raštai*, Vilnius: Vaga, 1964, 39. Toliau cituojant tekste nurodomas puslapis.

kuria kaip regėjimą, kaip autentiškų išgyvenimų atodangą, panašiai kaip Šatrijos Ragana apysakoje *Sename dvare* (1922).

Žmonijos laimės viziją atskleidžia ir „Margi paveikslėliai“. Autorius brėžia gradaciją: kovoti už tautos laisvę, vaduoti ją iš Rusijos okupacijos, – tai kovoti ne vien tik už savo tautą, bet ir už teisingumą grįstus santykius tarp tautų. Kūrinio kareivis eina „kovoti už teisybę, už šventus tautų darbus, už amžinas žmonijos tiesas...“; „naikinti viską, kas trukdo ir neleidžia tautoms susivienyti kaip broliams, kuriems lemta gyventi tarp savęs meilėje“; „išliuosuoti mintį, žodį ir sąžinę nuo žmonių pavergimo“. Pastarasis tikslas – žodžio ir tikėjimo laisvė – kūrinyje laikomas aukščiausiuoju patriotizmo siekiu („septynis sykius tegul bus palaiminti ginklai tavo“, p. 42).

Novelė „Dvi meilė“ romantiškai susieja meilę moteriai ir meilę Tėvynei. Novelė savitai išryškina draugystės ir meilės ištakas: tai atpažinimas, jog ir kitas turi tai, kas skiria tave nuo daugelio, dėl ko esi tarytum „balta varna“. Toks atpažinimas – tai gilus, nuostabos sklidinąs nudžiugimas: ne aš vienas toks, ir tau pasaulis veriasi panašiai. Autorius subtiliai fiksuoja tokio atpažinimo emocijas: „Aš keistas, ji dar keistesnė – žiūrime kitą į kitą, akis išplėtę“ (p. 47). Patriotinis ryžtas šiame kūrinyje yra ne vienspusiškos meilės kompensavimas, o patriotizmo suasmeninimas: mylima ne beveidė abstrakti „tauta“, o konkretūs tautiečiai: „Šimtai, tūkstančiai tautiečių laukia, rankas ištiesę,

kad jų širdis sušildytumei, jų mintis sukeltumei!.. Dirbsiu dėl jų, žadinsiu juos!..“ (p. 48).

Reikšminga P. Višinskio mokslinė veikla yra antropologiniai žemaičių tyrinėjimai. Jų jis ėmėsi 1896 m. vasarą, Peterburgo universiteto Geografijos katedrai paskelbus konkursą atlikti kurios nors tautos antropologinę charakteristiką. Rinkdamas medžiagą, jis apkeliavo dalį Šiaulių, Telšių, Raseinių ir Kretingos apskričių. 1897 m. vasarą praleido Užvenčio apylinkėje užrašinėdamas tautosaką, mokydamas žmones rašto. Žemaičių antropologinis tyrimas turėjo būti sudarytas iš šešių dalių: istoriniai Žemaitijos bruožai, krašto gamta, fiziniai tirtųjų asmenų bruožai, materialinis, visuomeninis, dvasinis gyvenimas, – tačiau darbas liko neužbaigtas. Jo dalis buvo išspausdinta 1935 m. „Mūsų Tautosakos“ istorijos knygoje, visas parašytas tekstas – 1964 m. „Raštuose“. Bene įdomiausi tyrinėjimai susiję su žemaičių psichologinėmis savybėmis: „Skiriamieji žemaičių charakterio bruožai yra šie: nepasitikėjimas, uždarumas, savosios vertės suvokimas, kuklumas, drovumas, sąžiningumas. Prie neigiamų savybių reikia priskirti išviršinę dievotumą [čia pastebėkime autoriaus užmenamą religinio ryšio *vidujiškumo* idėją – D. Č.] ir nepaprastą palinkimą bylinėtis“ (p. 186). Humoro intonacijas autorius derina su gėrėjimusi tautiečiams būdingu savosios vertės suvokimu, pagrįstu savivertės jausmu, kuris kyla ir sklandžios vertybinės sąmonės, ramaus savasties žinojimo. Šiuolaikinė psichologija savivertės jausmą laiko vienu svarbiausiu, kiekvieno individo siektinu tikslu.

1898 m. P. Višinskis baigė mokslus Petrapilio universitete (egzamino nelaikė, nes nebūtų galėjęs dirbti Lietuvoje). Grįžęs į Lietuvą, P. Višinskis patenka Gabrielės Petkevičaitės-Bitės globon. Bitė ir P. Višinskis drauge su kitais bendraminčiais ėmėsi organizuoti lietuviško spektaklio pastatymą Palangoje. 1899 m. parodomas pirmasis viešas lietuviškas spektaklis – Keturakio (brolių Antano ir Juozo Vilkutaičių) *Amerika pirtyje*. Spektaklio sėkmė įkvėpė naujų lietuviškų pjesių rašymą (Bitė, Žemaitė).

1900 m. okupacinės valdžios žandarai P. Višinskio bute per kratą rado lietuviško spektaklio plakatų, iškėlė bylą, – ir būtent šios bylos pagrindu 1903 m. Rusijos senatas pripažino, kad 1867 m. slapti aplinkraščiai, draudžiantys lietuvišką spaudą lotyniškais rašmenimis, neturi įstatymo galios.

1900 m., po Vinco Kudirkos mirties, P. Višinskis perėmė „Varpo“ ir „Ūkininko“ redagavimą. Redakcinė komisija rinkdavosi Vlodo Putvinskio dvare Šilo Pavėžupyje.

Nuo 1899 m. grafų Zubovų pradėtos rengti gegužinės, jos tapo varpininkų susirinkimų priedanga. 1902 m. Zubovų Dabikinės dvare nutarta parengti nuoseklia varpininkų programą, – jos pagrindu tapo P. Višinskio „Credo“, paskelbtas 1901 m. Varpe. Aiškiai suformuluotas varpininkų tikslas: laisva ir nepriklausoma Lietuva.

P. Višinskio „Credo“ idėjos:

1. „Credo“ aukštino drąsią pilietinę ir apskritai egzistencinę laikyseną, ironizuodamas bailiojo gyvenimą: „nejudink nei kojų, nei rankų, o labiausiai valdyk

liežuvi... neįsisi, kaip puikiai savo amžių pabaigsi, niekur tavo koja neužklius, niekas tavo širdies ir proto neužgaus, – būsi laimingas – žolyno ar kiaulės laimę pasieksi“.

2. P. Višinskis siekė kurti pilietinę tautą: įtraukti į pilietinę tautą visus Lietuvos teritorijoje gyvenančius žmones, nepaisant jų tautybės, kultūrinių, kalbinių skirtumų.

Apmąstomi luomų savitarpio santykiai, jų harmonizavimo galimybės. Ar mes kariaujame prieš bajorus? – klausė P. Višinskis. Ir atsakė: mes neturime teisės prieš juos „kariauti“. Bajoriškos kilmės žmogus – ne priešas.

Moderniai apmąstomi įvairių tautybių tarpusavio santykiai. Suvokiama, kad „netikusių“ žmonių yra kiekvienoje tautoje, tad tokie pavieniai atvejai nesuteikia pagrindo išankstiniams priešiškiems nusiteikimams prieš visą tautą, prieš kiekvieną jos narį. Nevalia norėti kitus „ištautinti“, sako P. Višinskio „Credo“. Tačiau ir iš kitataučių, gyvenančių Lietuvoje, reikalaujama korektiškos laikysenos: „Rusai, lenkai, žydai, latviai, Lietuvoj gyvenantieji, turi mūsų kalbos išmokti, o ne mes jų“; jie neturi trukdyti tautai, neturi traukti lietuvių į savo „tautišką lizdą“.

Karą, okupaciją „Credo“ moderniai akcentuoja kaip išankstinio nuteisimo opoziciją. Viena yra turėti *išankstinių* nepagrįstų nusistatymų prieš kaimyninę tautą / kultūrą, o visai kas kita yra turėti *istorinės patirties suformuotą* nuomonę apie kaimyninę tautą / kultūrą. Įsiklausykime į P. Višinskio idėjų politinę išmintį ir aktualumą: „Būtinai turime kariauti prieš

tuos, kurie nori mus praryti“, bet: „Jeigu priešas nustotų mums bloga daręs, mes neturim teisės jo užgauti“.

3. Demokratinės visuomenės pamatu „Credo“ laiko asmens politinių, religinių pažiūrų laisvę.

Kaip ir V. Kudirka, P. Višinskis pasisakė už pasaulietinę visuomenę. Tačiau pasaulietinė – tai ne ateistiškai kovojanti prieš religiją. Prieš ką mes kariaujame? – klausė P. Višinskis, atsakydamas: ne prieš tikėjimą, o prieš kunigų prietarus, neteisybes. Kunigai, pasak P. Višinskio, dažnai savo blogais poelgiais, „žodžiais ir darbais ardo tikėjimą“ (plg. P. Višinskio ironišką prozos vaizdelį „Persitikrinimas“).

Apskritai P. Višinskio publicistika, sudėtingas politines sąvokas aiškindama paprastais žodžiais, efektyviai formavo modernios demokratinės visuomenės ideologiją.

Reikšminga P. Višinskio leidybinė veikla. 1904 m. lapkričio mėn. P. Višinskis persikėlė į Vilnių ir Petro Vileišio įsteigtose „Vilniaus žiniose“ redagavo literatūros skyrių. 1905 m. kartu su bendraminčiais įsteigė „Šviesos“ bendrovę lietuviškoms knygoms leisti. 1905 m. Vilniuje, vietoje Tilžėje leisto „Ūkininko“, įsteigė „Lietuvos ūkininką“, pats redagavo pirmuosius du numerius.

1905 m. dalyvaudamas Didžiojo Vilniaus seimo darbe Višinskis siekė, kad būtų formuluojami ne tik kultūriniai, bet, svarbiausia, ir politiniai Lietuvos siekiai. Jo dėka buvo svarstytas Lietuvos autonomijos klausimas. Seime patvirtintam Lietuvos autonomijos

reikalavimui pagrindą davė Lietuvos demokratų partijos politinė programa, kurios svarbiausias nuostatas formulavo P. Višinskis.

Per trumpą ligos nutrauktą gyvenimą P. Višinskis sugebėjo lemtingai pasitarnauti tautai kaip jos riteris, publicistinio ir meninio žodžio galiomis kovojęs už tautinės savimonės šviesą, už išorinę ir vidinę kiekvieno lietuvių ir kiekvieno žmogaus laisvę.

2017 04 21

POVILO VIŠINSKIO IR ŽEMAITĖS BENDRYSTĖ LAIŠKUOSE

Nijolė Kančauskienė,
vyriausioji metodininkė,
Kelmės rajono savivaldybės Žemaitės viešoji biblioteka

Šių žmonių laišakai yra tokie įdomūs, vaizdingi, kad jie verti atskiro leidimo ir (ar) laiškų romano.

Anksčiausias Žemaitės laiškas, adresuotas Povilui Višinskiui, datuojamas 1895 m. kovo 26 d. ir rašytas iš Ušnėnų į Peterburgą, kur Povilas Višinskis studijavo. Ir taip skriejo laišakai vienas kitam, Povilo laišakai rasdavo Žemaitę, šios laišakai pasiekdavo Povilą, kur jį likimas bebūtų nubloškęs. Paskutinis Žemaitės laiškas Povilui Višinskiui datuotas 1906 m. vasario 6 d., o Povilas mirė 1906 m. balandžio 26 d.

1884 metais į Ušnėnų kaimą atsikraustė Julijos ir Laurynų Žymantų šeimyna, tuomet Žemaitėi buvo 39-eri, o Višinskių Poviliukui ėjo dešimt metai. Nepaisant amžiaus skirtumo, tarp šių žmonių užsimezgė graži bičiulystė. Mokydamasis Šiaulių gimnazijoje, Povilas parveždavo kaimynei Julijai iš pradžių lenkiškos, o vėliau ir lietuviškos spaudos.

Visiems žinomas faktas, kad Julija Žymantienė, būdama 49-nerių ir paskatinta Povilo Višinskio, pradėjo

rašyti tekstus, o 1895 metais buvo išspausdintas pirmasis Žemaitės apsakymas „Rudens vakaras“.

Povilui Višinskiui išvykus mokytis į Peterburgą, prasidėjo jų gražus ir prasmingas bendravimas laiškais.

Iš pradžių Žemaitė rašydavo Povilui nuo jo tėvų, senųjų Višinskių, laiško pabaigoje pridėdama žinių nuo savęs: *„Rašiau, rašiau viską, ką tik liepė seniai rašyti, ir aš apie save truputį dadėsiu“* (Žemaitė, 1957, 6, p. 13). Tačiau štai kas nutinka: *„Vakar, tai yra pietnyčioj, trečią dieną švenčių, Pečkaukio paslas parnešė Višinskiui tavo grometa, Domė (Povilo brolis, N.K.) išsivedė mane skaityti. Tėvų perskaičiau, po tam savo kur aniems suprantamus šmotelius taip pat skaičiau balsu, o kur apie rašliavą, apleidau ir išsinešiau. Domė vakare pasakojo, būk tėvas pykstaš, sakas: „Brač! mat, man vienas lakštas, o jai, mat du popieriu, ir dar viso neperskaitė savojo, čia yra kokia apmanstva, neduosiu kitą sykį skaityti“* (Žemaitė, 1957, 6, p. 16).

Ir todėl Žemaitė prašo Povilo rašyti jai atskirai. Skaitant jų vienas kitam rašytus laiškus, suprantame, kad juos siejo tikrai graži bičiulystė. Štai kokie kreipiniai laiškuose: Žemaitės – į Povilą: Mylimas vaikeli, Mylimasis Povilėl, mano gerasis vaikeli, mano Povilėl, o pasirašo – mylinti tave J. Žymantienė; Povilo – į Žemaitę: Brangi Žmona (čia žodis žmona vartojamas kaip moters reikšmė), Brangi susiedėle, Brangiausia žmonele, pasirašo: Mylintis ir godojantis Povilas, „pamočnikas“ Povilas, Povilas apaštalas.

Jie vienas kitą labai gerai suprato, nebijojo atsiver-
ti:

Žemaitė ne kartą rašo Povilui: „*Namie ilgu, taip ilgu*“ (Žemaitė, 1957, 6, p. 94), arba – „*Ant zlasties paišysiu, rašysiu, kiek beišgalėsiu*“ (Žemaitė, 1957, 6., p. 31).

„*Prie savo našlystės dar neprijunkau suvisu, kartais vakare, kaip jau po dvylikos, šokuos žiburio pūsti, rodos, kad senis tuoj ims bartis, kam deginu gazą*“ (Žemaitė, 1957,6, p. 108)

Višinskis – Žemaitėi:

„*Nežinau, kas su manim dedas. Juk ,rodos, ne pirmą sykį man į svetimą kraštą išvažiuoti ir ant ilgesnio čėso, o niekad namai man taip nerūpėjo, kaip dabar, rodos, kad ten auksas būtų koks; juk mačiau visokio svieto, visokių vietų, gerų geriausių, gražių gražiausių; o nė viena iš jų negali susilyginti su surūkusia troba Ušnėnų ir su žmonėmis, kurie ten gyvena vargą vargdami, putrą srėbdami ir pilka sermėga apsidengdami*“. (Višinskis, 1964, p. 268) ... ir – gilus atodūsis:

„*Ai, Dieve! Kaip norėčiau būti dabar namie*“ (Višinskis, 1964, p. 269).

Laiškuose visada teiraujasi vienas kito apie sveikatą, rūpinasi vienas kitu, vienas kitą gerai pažįsta, juos jungia sielų bendrystė.

Žemaitė: „*<...by tik dėl Tavęs galėčiau ką tinkama padaryti*“. (Žemaitė, 1957, 6, p. 31).

Povilas: „*Prašai, kad parsiuščiau klėbį savo svajonių; nežinau, tik ką siųsti ir apie ką, juk tu mane gerai pažįsti*“. (Višinskis, 1964, p. 275,).

Žemaitė: „*Lik sveikas, susimildamas, būk pakajin-
gas, nesirk, nenervuokis <...>*“ (Žemaitė, 1957, 6, p.
80).

Povilas: „*<...> Susimildama dabok sveikata, ne-
sargaliok ir nerūpinkis per daug <...>*“ (Višinskis, 1964,
p. 300).

Žemaitė ir Povilas vienas kitam padėdavo, gelbė-
davo, kur tik reikėdavo, ir kiek beišgalėdavo. Žemaitė
labai stengėsi padėti Povilui rašant konkursinį darbą
„Antropologinė žemaičių charakteristika“: rinko etnog-
rafinius daiktus ir juos siuntė Povilui, užrašinėjo
tautosaką, žemaitiškų patiekalų receptus, aiškinosi
tarmiškų žodžių reikšmes, ligas ir t. t., viską, ko
prašydavo Povilas.

Štai Žemaitė aprašo kaltūno ligą:

„*Kaltūno liga yra ne tik prie žmonių, bet ir prie gy-
vulių, labiau prie arklių; kad susivelia kaltūnas kartyje
ar uodegoje, jei išpjausi, tai apaks ar apraiš arba
nusprogs. Taip pat ir prie žmogaus; yra tokie daktarai,
pažišta kaltūno ligą: skausta galva ir ar akys, tai liepia
užleisti kaltūną, ir žmogus nebeserga (tokių daktarų
pirma buvo daug, o dabar retai); nešioja kaltūną po
kelerius arba daugiau metų; kaip pakyrį, ieško vėl
daktaro nuimti, bet nekožnas tai moka: labiau kad būt
graži ir tyki diena, tuomet nukerpa ir ligą kartu su
kaltūnu. Žmogus paliekta sveikutelaitis.*“ (Žemaitė, 1957,
6, p. 32).

Surinkusi Povilui reikalingus etnografinius daik-
tus rašo:

„Led-ne led ištaisém siuntinį. Smūtkiuko niekur negavom pirkti, atminém, kad yra Paožkyj šopike, nuéjo Juozukas ir iškrapšté su pagaliu... <...> Skarų kimšau, kiek bebuvo vietos; katros nebus geros, išmesk.“ (Žemaitė, 1957, 6, p. 36).

Povilas taip pat, kiek galédamas, stengési pagelbėti Žemaitėi ir kraštiečiams, ko ji paklausdavo, būtinai išsiaiškindavo ir atsakydavo.

Štai Žemaitė sužinojo, kad „<...> *kaži kur po kalnus gyventojai daug avių laiko, ir pieną anų vartoja, valgo ir sūrius dirba... jei avių šmotas yra vilnos ar brangios?*“ (Žemaitė, 1957, 6, p. 15). Žemaitė siūlo Višinskiui „bizniuką“ – „<...> *jeigu nemoka verpti arba nér kur parduoti, gal yra pigios, tuomet galési prekiauti: mes pinigų siųsma, o Tu mums vilnų prisipirkęs parsiusi arba kailių, žinoma, gausi uždarbės kokią kapeiką ant svaro <...>*“ (Žemaitė, 1957, 6, p. 15).

Ir Višinskis, žinoma, rašo atsakymą į paklausimą: „*Avių čia daugybė visokių, daugiau su didelėmis uodegomis, svaras vilnų kaštuoja 20 kap., o pas mus?*“ (Višinskis, 1964, p. 274).

Štai Žemaitėi iškilo toks neaiškumas: „*Mes dabar gaunam tokio cukraus, taip saldaus, kad į skleinyčią arbatos tededas kaip kanapių grūdelis, toks trupiniukas, o taip saldu, kaip trimis šmoteliais šiokio cukraus. Kiti sako, kad be galo nesveikas, kaip gersma tris mėnesius, ketvirtame gausma mirtį. Įpilsiu truputėlį, išveizék per savo stiklą, ar daug aname yra tručiznos?*“ (Žemaitė, 1957, 6, p. 72).

Ir Višinskis, žinoma, rašo atsakymą į paklausimą:
„Apie saldujį cukrų klausiau Dominyką Bukantą; teisybė, jisai kelias dešimtis sykių saldesnis už paprastąjį, bet eina kiaurai pilvą, vadinasi „sacharin“, ir yra uždraustas pardavinėti.“ (Višinskis, 1964, p. 342).

Žemaitė smulkiai, labai vaizdžiai ir talentingai aprašo kaimo naujienas: kas mirė, kas apsivedė, kas serga, kas svečiavosi, kas ką pirkė, koks oras, gamta...
„Prie mūsų orai dabar be galo bjaurūs – miglos, lytūs, vėjai, šlapia, čia belynanti valanda, žiūrėk, bešalanti; biškį paskrebs – ir vėl lyna, o vėjas visus stogus apdraskė; čirkšdamas teškia lytaus lašus į mano langą, diena buvo taip tamsi ir miglota, rodos, vis dar neišaušo, ir vėl taip sutemo, nors pirštu durk į akį – nieko nematyti. O prie to vėjas kaukdamas plėšos, rodos, ištraukęs iš debesų lytaus saują, pažėręs įkypai kur į langus, ir vėl laksto per laukus, ieškodamas daugiau; sukrutina mišką, sujudina virbynus, suvirpina klanus, sukvaldau na vandenį, švaistos po debesis, užia, šniokščia išsižiojęs, lakstydamas ant oro.“ (Žemaitė, 1957, 6, p. 109).

Žemaitės laiškuose nestinga ir pajuokavimų, ir saviironijos:

„Daržai ką tik apdygo, o jau apžėlę, vilnija žolė, – tegul bals nemato tą ravėją, brrr! širdis kratos, verčiau skaityti; mat, gerosios gospadinės taip ir daro – ne darbo veizi, bet glupstvomis užsiimas“ (Žemaitė, 1957, p. 90-91).

Turėjo savų paslapčių, kodų: mergikes vadino „košėmis“, (rašė, neprivalgyk tų košių svetimų, kad nebūtų blogai), žinojo apie Povilo meilės reikalus.

Nors mus nuo Žemaitės skiria ištisas amžius, sąsajos su šiandiena yra labai ryškios, nes problemos, pasirodo, tos pačios: emigracija, darbo paieška, net pati Žemaitė buvo kviečiama senus žmones prižiūrėti.

Tačiau jiems abiem labai rūpėjo lietuviškų mokyklų steigimas, mokytojų paieška, nes atkeliavo gūdūs lietuviškos spaudos draudimo metai. Žemaitė organizuoja lietuvišką mokyklą Ušnėnuose, smulkiai aprašo, kaip jai tai sekasi daryti, godoja Povilui, kad sunkiai randa mokytoją, kuriam susidėję žmonės sumokėtų. „*Duokš tik mokytoją*“ (Žemaitė, 1957, 6. p. 152) skubina laiške savo jaunąjį draugą.

Tačiau didžiąją dalį susirašinėjimo užima literatūriniai („rašliava“, anot, Žemaitės) reikalai. Žemaitė, kūrybinio kelio pradžioje pasitikėjo vien Povilu: „*Atrašyk, mano vaikeli, netingėk, nes man be tavęs ilgu ilgu, neturiu niekam paskaityti, kad kas papeiktų*“, – rašo Žemaitė (Žemaitė, 1957, 6, p. 25). Ji nebijo kritikos, ypač iš Povilo. O šis, nors turėdamas daugybę savo darbų, labai džiaugėsi kiekvienu Žemaitės kūrinium, vis skatino rašyti, vienur pagirdavo, kitur – kritikavo, be abejonės, Žemaitė iš jo sulaukdavo labai daug patarimų. Kai kurie Povilo laišškai – ištisos recenzijos, vertinimai.

Štai kaip Povilas vertina garsiąją komediją „Trys mylimos“ ir jos veikėjus: *Negaliu sau perstatyti, kad būtų toksai žmogus, kurs taip bjauriai elgtųsi ir galėtų*

apgauti net visą kiemą bobų, ir tos bobos būtų taip durnos, kad nepamatytų apgaulio. Ir vis tas pats – pinigai, priesiegos, bučiavimai (oi, tie bučiavimai, tarsi velnio apšikti: ne tik bjauru į anuos žiūrėti iš šalies, bet, rodos, ir jiems patiems, kur bučiuojasi, kartūs pabučiavimai). <...> Vėl ta smarvė-arielka – argi jau nė viena mylinti motriška negali pabūti su mylimuoju nei valandėlės be jos?! (Višinskis, 1964, p. 322).

Į ką Žemaitė atsako: „*Dėkui už kritiką: ar aš sakau, jog nuo Tavęs vičvienaičio tegaliu gauti teisybę? Koks žodis kame nepatinka, gal išmestu, bet daug išvertei ant blogo, Liudvi[kas] – „visas apdirbsiu“, argi nepadirbo per apgaulę, apvogdamas? Motina, sena boba, įsimylėjusi jauną vaikį, kito nieko nebemyli, per nieką jai vaikai, nė jos pačios šlovė, originale tokių daug yra. Liudvikas mano nėra toks mandrus, kad jis kožnai kitaip išreikštų meilę, by tik antra negirdi, kožnai tuos pačius žodžius atkartoja, tik ką išvilkti vis mislija. <...> Ko taip šauki už bučiavimus, rodos, taip daug nėra“.* (Žemaitė, 1957, 6, p. 67–68).

Žemaitė labai pasikliauja Povilu, klausia net ką jai geriau rašyti: <...> *pasakyk, ką verčiau stelgtis – pasakas ar ką scenišką, kas būtų vertesnis?* (Žemaitė, 1957, 6, p. 121).

Povilas Višinskis labai rūpinasi, kad Žemaitė lavėtų, tobulėtų, (rekomenduoja spektaklius, per jį susipažįsta su to meto šviesuoliais), siunčia laiške knygų sąrašą, kurias užsakė Žemaitėi (čia ir Šekspyro, ir Šilerio, ir Getės, ir Gogolio, ir Bairono kūriniai), ragina Juliją skaityti, analizuoti, o kas neaišku, nebijoti

rašyti jam, klausti ir pataria: „*Tokius veikalus, kaip Šekspyro, reikia skaityti ne vieną kartą ir ne du, o pasklaidyti, padėti ant lentynos, pavalgyti, pamiegoti ir vėl pasklaidyti.* (Višinskis, 1964, p. 318).

Žemaitė: „*Gėtės „Fausto“ niekaip nesuprantu, kad prie tokio mokyto žmogaus velnias pristotų ir taip už nosies vadžiotų, <...> Faustas pats labai puikiai šneka, po tam su velniu susibičiuliauna, musėt, dėl to, kad teologiją pabaigęs? Vagneris ką šneka, jo kalba su Faustu tai man patinka, nuogą kunigą parodo. Bairono „Manfredą“ pavarčiau, ir ten vėl dvasios, tai musėt, genijušų tokia fantazija. Pakelsiu ant lentynos, kai parvažiuosi, pakalbėsma“.* (Žemaitė, 1957, 6, p. 71-72).

O Žemaitė skaitė tuos, ir kitus tekstus, mokėdavo net paironizuoti: „*<...> varnos lakstydamos krankia, džiaugias geru kąsniu, ten tankiai ant ežės atsisėdusi Žym[antienė] šnekasi su Šekspyru.* (Žemaitė, 1957, 6, p. 78).

Višinskis laiške aiškina, kad nereikia žiūrėti, kad čia karaliai, kunigaikščiai, bet reikia nagrinėti jausmus.

Jie labai vertina vienas kito darbus, pasiekimus, o Žemaitėi Povilas yra tas šviesulys, kuris atvėrė jai stebuklingą literatūros pasaulį, įtraukė ją: „*Kitą sykį mano nuomonėj kožnas autorius be skyriaus stovėjo taip aukštai, kaip katalikystėj aniolai. <...> Vot, vaikelai, per Tave, tikrai per Tave prisilyžijau į jų eilę, ir mane kiti žino, skaito, supranta mano jausmus“.* (Žemaitė, 1957, 6, p. 47).

O Povilas – vėl gi savo ruožtu: *Sveikinu tamstą su Tamstos nepailstančiu darbštumu, linkiu viso ko gero, labiausiai sveikatos ir ramiai su linksma širdžia savo darbą stumti pirmyn ir geryn, kad mes galėtumėm išpildyti dievo žodžius, kur kitą sykį pasakė, jog nevalna užkasti po žemės talento, nuo dievo duoto! (Višinskis, 1964, p. 292).*

Informacijos šaltiniai:

VIŠINSKIS, Povilas. *Raštai*. Vilnius: Vaga, 1964. 621 p.

ŽEMAITĖ. *Raštai*. T.VI, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1957. 596 p.

KIRŠINAITĖ, Audronė P. Višinskio ir Žemaitės gyvenimiškoji ir literatūrinė draugystė. Iš: *Žemaitės skaitymai*. Kėdainiai: Spaudvita, 2008, p. 5–11.

RUSECKAITĖ, Aldona P. Višinskio ir Žemaitės kūrybinė bei gyvenimiškoji bičiulystė. Iš: *Penktieji Povilo Višinskio skaitymai*. Šiauliai: Saulės delta, 1998, p. 13–17.

ŠATRIJOS RAGANOS LAIŠKAI POVILUI VIŠINSKIUI

Genovaitė Sungailienė,

lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja,
Užvenčio Šatrijos Raganos mokykla

Šatrijos Ragana priklauso 19 a. pab. – 20 a. pr. rašytojams, negausiems skaičiumi, skirtingiems kilme, išsilavinimu. Iš vaikystės daug skaitanti lenkų, rusų kalbomis, anksti pradeda kurti – rašyti laiškus išgalvotiems asmenims, žinoma, nelietuviškai, nes, kaip ir daugeliui Lietuvos bajorų, tautiškumas tuo metu dar nerūpėjo.

„Žemaitė, Šatrijos Ragana, Jovaras – tai vis vardai, kuriuos jis aikštėn iškėlė, it narūnas iš jūros dugno brangius perlus... Jis juos visus mokė, prie dailės traukė, narsumo įkvėpė ir niekuomet nesuvaro, besidalindamas tomis žiniomis, kurių pats buvo įgijęs.“ Tai citata iš 1909 m. G. Petkevičaitės-Bitės knygos „Krislai“. Taip rašytoja, visuomenės veikėja apibūdino P. Višinski, kuris Anupro Pečkausko pakviestas vasaros atostogų metu rengė jo sūnų stojamiesiems egzaminams. P. Višinskis, atrodo, be didesnio vargo tautiškai perauklėjo ir būsimąją rašytoją, skatino kalbėti ir rašyti lietuviškai.

Štai Pečkauskų tarnaitė Kotryna Grėbelytė prisimena: „Svečių būdavo ne taip dažnai. Kaimynai dvarininkai, Užvenčio kunigai, o Povilas Višinskis su savo pusbroliu Jonu dažnai lankydavosi. P. Višinskis artimai draugavo su Marija, eidavo pasivaikščioti.“ Jai tarsis antrina ir Uršulė Gotautaitė: „Dažnai ji vaikščiodavo su ponu, kuris taip pat nevengė kalbėtis su prastais žmonėmis.<...> Ant Šatrijos kalno buvo tokia lomikė. Ten jie susėdavo ir šnekėdavos. Tas ponas buvo prastais rūbais. Gal tai ir buvo Povilas Višinskis...“. Arba užventiškis Antanas Jasaitis mena: „Kiek mano tėvas pasakojo, su Višinskiu vaikščiodavo...“ Tikriausiai tų pasivaikščiojimų metu P. Višinskis ir supažindino Mariją Pečkauskaitę su nacionalinio judėjimo siekiais, skatino norą spausdintis, būti naudingai visuomenei.

Šatrijos Ragana, kaip retas kitas lietuvių rašytojas, medžiagos kūrybai ėmė iš tiesioginės asmeninės patirties. Kaip literatūros tyrinėtoja J. Žekaitė teigia, jog „tokie menininko laiškai ne tik papildo žinias apie kūrinius, jie iš naujo juos konstruoja, tapdami vos ne savarankiška siužetine vienove“, todėl jos laiškai P. Višinskiui – pavyzdys, kai skaitytojui sunku spręsti, ko daugiau – dalykiškumo ar meno. Autorė, dažniausiai 3 lapų laiškuose išsipasakoja, ką kasdien veikia ir ką jaučia, bet taip, kad smulki ataskaita apie savo aplinką pavirsta vaizdingu pasakojimu: 1895 m. sausio 18 d. laiške rašo: „<...> pas mus, kaip išvažiavai, smutno, pusto, cicho – nelyginant laimei praėjus (lenkiškai). Vo dar ir oras, neduok dieve! 15 gradusų šalčio, vėjas... Uil Negal niekur nė važiuoti, vo taip norėjau kur norents

išvažiuoti, nors kokių norents žmonių pamatyti, važiuosma pas Gužauskių, kaip tik nustos šalčiai.<...> Kol tu buvai, nè kokio noro neturėjau važiuoti kur ar taip kitus žmones matyti, te jie rišas, kam jie man, kad tokį brolelį turiu. Juk turint šinką ant veršienos nei veizėti neveizėsi, vo kad šinkos nebeturėsi, gera bus ir veršiena.“ Vėlesni Šatrijos Raganos laišakai jau ne tokie ekspresyvūs, bet ir jie dažnai gali varžytis su grožiniais pasakojimais tiksliais, vaizdingais posakiais – iš 1903m. sausio 6 d. laiško – „Gryvoje (*kur kunigavo K. Bukantas*) žmonės visokio būdo ir nacijų – yra ten lizdas lenkystės apaštalu, kurie nesnausdami veda savo propaganda; lyg banga kokia plaukia ta lenkystė ir grobsto, vis grobsto lietuvius. Apaštalai įtaisinėja lenkiškus spektaklius. O kad palaikai (ostatki) lietuvių susiprastų, gal pajustų savyje nors kibirkštėlę meilės savo kalbos ir tėvynės.“

Šatrijos Raganos laišku P. Višinskiui turime nuo 1895 m. pradžios, kai šis studentavo Peterburge, o Marija troško kurti ir dirbuotis Lietuvai. Iš susirašinėjimo sužinome, kaip buvo kuriama proza, kokių turėjo sumanymų, kaip džiaugėsi baigusi „Aukso valandėlę“ (vėliau pavadinta „Idilija“), kaip labiausiai nusiminė, nors vos ne kiekviename laiške pati prašė, kai P. Višinskis išsako neigiamą nuomonę. 1896 m. gal ir atgailaudamas už aštrią kritiką P. Višinskis atsiunčia Marijai „Margus paveikslėlius“, išspausdintus „Varpe“ ir „Ūkininke“, vėl suteikia pasitikėjimo kurti.

Pirmųjų dviejų trijų metų korespondencija rodo, jog abu jaunuoliai vienas kitam patiko, tačiau abipusė intymi trauka neperaugo į tikrą meilę – sukliudė naujas

žmogus Užventyje – kunigas Kazimieras Bukantas. Marija Pečkauskaitė pamilo jį, nors meilė buvo slepiama, bet P. Višinskis juto mylimosios permainas, pavyduliavo, kankinosi, o priekaištais tarsį ją tolimo nuo savęs. Marija iš tiesų vienu metu, kai mokėsi Varšuvoje, demonstravo prielankumą P. Višinskiui – prašė jos laukti Užventyje, net pasitikti Radviliškio geležinkelio stotyje, tačiau viename laiške paprašo grupinės nuotraukos su kunigu ir P. Višinskis supyksta, rašo apie jos „dėmę“. Abu aiškinasi, santykiai normalizuojasi, bet ir vėl – P. Višinskis demonstratyviai pabėga iš Užvenčio, kai Marija prieina pasisveikinti su kunigu. Šatrijos Ragana parašo pirmoji: „Ir dabar rašydama, pikta ant savęs, kad pirma pradedu ir, rodos, perprašau tave. Žinau tą, vienok rašau, nes širdis raunas, sprogs, nes gailu man Tavęs taip kad ir neapsakysi! Atsiskyrėm kaip svetimieji! Dar kartą kartoju, ką jau ne syki sakiau: (lenkiškai parašyta) su tavim skaityti mieliausia ir kalbėtis mieliausia, ir visa kita, nes esi man pats mieliausias ir geriausias! Vo dabar kaip sau nori, ryžkis! Savo padariau!..“ Toliau abu susirašinėjo lyg nieko nebūtų įvykę, o nuo 1897 m. pabaigos iki 1900 m. vidurio laiškų neišlikę, arba jų visai nebūta.

1900–1905 m. laišakai P. Višinskiui, lyginant su ankstyvaisiais, labiau dalykiški – nebelieka kreipinių „brolyti“, „mielas mano broleli“, „tu“, „tau“, o atsiranda „maloningasis pone Povilai“, retkarčiais „brolau“ ir šaltas pagarbus „Tamsta“. Beveik kiekviename to laikotarpio laiške Šatrijos Ragana ko nors prašo, o P. Višinskis iš širdies rūpinasi po tėvo mirties sunkiai

besiverčiančia rašytoja. Jis vis dar tebeturėjo vilčių ir kaip mylintis, nes 1901 m. sausio 24 – vasario 2 d. laiške prisipažįsta, kad „prikeltas iš numirusių jausmas“ neduoda ramybės, kad kalbėtusi ir kalbėtusi „per kiauras dienas ir naktis“. Marija neatsako, tada tu pačių metų kovo 9 d. laišku apkaltina rašytoją, kam susidėjo su „ilgaskverniais“, kurių „jau saulė leidžiasi“, kad „nesmagu ir liūdna kritikuot tą, kas eis per visai priešingų supratimų žmonių rankas“. Jų santykiai dar kartą priėjo kritinę ribą. Pirmoji vėl ima aiškintis Šatrijos Ragana: „nedaliju savo tautiečių į pasaulis ir partijas: myliu visus lietuvius, ar jie devėja ilgus, ar trumpus skvernus, noriu visiems šiek tiek naudoti atnešti – ir gana.“ Taigi, peršasi išvada, kad rašytojai aiškintis buvo lengviau, nes paprasčiausiai – ji nemylėjo, o P. Višinskis blaškėsi tarp nusiminimo ir vilties, todėl ir pyko, ir karščiovosi. Nuo 1903 m. į jo gyvenimą tvirtai įėjo Juzefa Mikuckaitė. Bičiulystė su Šatrijos Ragana peraugo į dviejų kultūros veikėjų natūralų bendravimą.

Apibendrinimui labai tiktų B. Vilimaitės novelės „Per Želvių girelę“ pagrindinio veikėjo Povilo mintis: „Ateities juostoje regiu tave vienišą, neradusią laimės, bet amžinai jauną; negaliu iškamuoti, bet gyva širdim. Atrodo, tu būsi mokytoja, kažkodėl taip manau, ir vaikai, susėdę tau iš šalies, ir čia bus fonas tavo nepaprastumui iškelti...“

POVILAS VIŠINSKIS LAIKO TĖKMĖJE

Nijolia Kasparavičienė,

skaitytojų aptarnavimo skyriaus vedėja,
Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešoji biblioteka

Povilas Višinskis (1875-06-28–1906-04-23) – vi-
suomenės ir kultūros veikėjas, publicistas, literatūros
kritikas, draudžiamos lietuviškos spaudos platinimo
organizatorius, knygnešys. *Vladas Putvinskis pavadino jį
mūsų tautos dvasios galiūnu.*

Vienos ryškiausių XIX a. pabaigos – XX a. pradžios
lietuvių tautinio atgimimo sąjūdžio dalyvių asmenybės
veikla įkvepia mokslininkus, menininkus, kūrėjus. P.
Višinskio atminimui skirti įvairūs darbai. Jo asmenybė,
keltos idėjos sulaukia naujų vertinimų.

Nekrologas. Pirmieji ženklai, skirti P. Višinskio
atminimui, buvo pranešimai spaudoje apie jo mirtį.
Trumpa informacija apie mirtį ir straipsniai, plačiau
aprašantys jo veiklą, publikuoti laikraščiuose „Lietuvos
ūkininkas“, „Naujoji gadynė“. Bendražygiai P. Avižonis,
E. Putvinskienė, V. Putvinskis prisiminimais spaudoje
dalijosi minint 20-ąsias ir 25-ąsias mirties metines.

Povilo Višinskio liaudies universitetas. Šiaulių
inteligentai, tęsdami švietėjiškas P. Višinskio tradicijas
ir gerbdami atminimą, ryžosi steigti P. Višinskio vardo
liaudies universitetą. Universitetas atidarytas 1927 m.
sausio 23 d. Oficialus steigėjas – „Kultūros“ švietimo

draugija. Kvietimas į universitetą laikraštyje „Šiaulių naujienos“ (1927 m. sausio 14 d.) rodo rimtus organizatorių norus suburti geriausias jėgas suaugusiųjų švietimo darbui. Nurodoma, kad atidaromi 4 skyriai: lietuvių kalbos ir literatūros, visuomenės mokslų, gamtos mokslo, matematikos ir fizikos, svetimųjų kalbų. Paskaitas skaitė žymesnieji aukštesniųjų mokyklų mokytojai, gydytojai, inžinieriai ir ekonomistai (V. Bielskis, J. Sondeckis, G. Bagdonavičius ir kt.). Universiteto klausytoju galėjo būti kiekvienas, iš anksto užsiregistravęs ir sumokėjęs nustatytą 5 litų mokesį pusmečiui už mokslą. Neturtingi nuo mokesčio atleidžiami. Universiteto darbas nutrūko 1935 metais.

Literatūra. P. Višinskio gyvenimą ir veiklą, remdamasis amžininkų atsiminimais, pirmasis pristatė literatūros tyrinėtojas, kritikas, žurnalistas, redaktorius ir rašytojas Julius Būtėnas. Jo knyga „Povilas Višinskis“ išleista 1936 m. 1997 m. išleistas fotografuotas tos knygos leidimas. 1978 m. pasirodė Adolfo Sprindžio monografija „Povilas Višinskis“.

2011 m. išleistoje knygoje „Povilas Višinskis: idėjos ir darbai: nauja žiūra, nauji akcentai“ (sudarytoja Dalia Striogaitė) naujai ir įvairiais aspektais aptariama P. Višinskio veikla ir asmenybė.

1974 m. išleisti P. Višinskio „Raštai“, 2004 m. – „Antropologinė žemaičių charakteristika“. Tai konkursinis P. Višinskio darbas, atliktas studijuojant Peterburgo universitete.

P. Višinskiui savo eiles skyrė Šiaulių krašto poetai Stasys Bulzgis, Janina Jovaišaitė, Regina Biržinytė,

Juozas Sabaliauskas ir kt. Jo vardas minimas Bitės Vilimaitės, Nijolės Kliukaitės kūrinuose.

Povilo Višinskio skaitymai. 1990 m. minint 115-ąsias P. Višinskio gimimo metines surengta pirmoji mokslinė konferencija „Povilo Višinskio skaitymai“. Skaitymai rengti kas antri metai birželio mėnesį, per Povilines. Įvyko 10 mokslinių konferencijų. Pranešimus konferencijoms rengė mokslininkai, bibliotekininkai, kraštotyrininkai iš Šiaulių, Klaipėdos, Vilniaus, Kauno, Lodzės. Išleista dešimt konferencijos medžiaga publikuojančių knygelių. Visų jų sudarytoja ir konferencijų rengėja literatūrologė Dalia Striogaitė.

Kiekvienoje konferencijoje buvo savų įdomybių. Pirmosios konferencijos metu atidengtas Vitolio Trušio sukurtas mozaikinis P. Višinskio portretas. Antrųjų skaitymų metu kilo diskusija dėl pirmosios Šiaulių gegužinės datos. Į trečiuosius skaitymus susirinkusiems dalyviams pristatytas Bonavantūro Šalčio tapytas P. Višinskio portretas iš ciklo „Iškilieji žemaičiai“. Ketvirtieji prasidėjo apdovanojimu – už nuopelnus bibliotekininkystei ir kraštotyrai Birutei Knizikevičienei suteiktas Lietuvos bibliotekininkų draugijos garbės nario vardas. Ruošiantis penktiesiems skaitymams, paskelbtas P. Višinskiui skirtas poezijos konkursas. Konferencijos metu apdovanoti laureatai. Šeštųjų skaitymų parodą papildė dokumentai iš „Aušros“ muziejaus fondų ir bibliofilo Vidmanto Staniulio kolekcijos, konferenciją praturtino Laimučio Gudinavičiaus sukurtas dokumentinis filmas „Pusvalandis su Povilu Višinskiu“. Septintųjų skaitymų konferencijos

medžiaga papuošė tarptautinio ekslibrisų konkurso „Šiaulių P. Višinskio bibliotekai – 50“ laureatės Agnieszkos Gozдор darbas. Aštuntieji skaitymai buvo skirti 100-osioms lietuviškos spaudos atgavimo metinėms. 2006 metais konferencija vyko Kurtuvėnų dvaro svirne, o dešimtoji tapo tarptautine. Pranešimus konferencijai rengė mokslininkai iš Lenkijos.

Povilo Višinskio stipendija. Likus pinigų nuo P. Višinskio paminklo statybos, pasiūlyta teikti stipendiją Šiaulių Universiteto Humanitarinio fakulteto studentui. Pirmąją stipendininke tapo Živilė Budrevičiūtė. Vėliau stipendija tapo kasmetine ir skiriama gambiausiam humanitarinių mokslų studentui. Tradiciškai stipendijos teiktos birželio 28 dieną, minint P. Višinskio gimtadienį. Įteiktos 27 stipendijos.

Povilo Višinskio gatvės, tiltas, kalnas. P. Višinskio vardas suteiktas gatvėms šiuose Lietuvos miestuose ir miesteliuose: Vilniuje, Kaune, Šiauliuose, Kurtuvėnuose Šiaulių r., Dvarčiuose, Ušnėnuose ir Užventyje (Kelmės r.).

Įdomi Šiauliuose esančios P. Višinskio gatvės istorija. 1852 m. miesto plane pažymėta „Lieparska ulica“ (Lieporių gatvė) sutampa su dabartine P. Višinskio gatve. 1924 m. gatvei suteiktas P. Višinskio vardas. 1948 m. balandžio 9 d. Šiaulių miesto vykdomojo komiteto sprendimu P. Višinskio gatvei suteiktas Maksimo Gorkio vardas. 1988 m. liepos 18 d. Šiaulių miesto Liaudies deputatų tarybos Vykdomasis komitetas nusprendė gražinti istoriškai susiklosčiusių Šiaulių gatvių pavadinimus. Vienai centrinių gatvių vėl gražin-

tas Povilo Višinskio vardas. Neilgoje tautinio atgimimo šauklio, švietėjo vardu pavadintoje gatvėje išsikūrę keletas švietimo, kultūros įstaigų, veikiančių ir veikusių pramogų vietų, uždarytų akcinių bendrovių: Šiaulių universitetas, ŠU humanitarinis fakultetas, „Juventos“ progimnazija, Šiaulių Sauliaus Sondeckio menų gimnazija ir kt.

P. Višinskio tiltas pastatytas per P. Višinskio ir Sukilėlių gatves Vilniuje. Vilniaus senamiestyje įvykdytas projektas „Višinskio kalnas“. Tai mažaaukštės statybos daugiabučiai namai.

Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešoji biblioteka. Didžiausia Šiaurės Lietuvos biblioteka įkurta 1950 m. spalio 1 d. 1989 m. bibliotekai suteiktas P. Višinskio vardas.

Biblioteka tenkina regiono gyventojų informacinius, švietimo ir kultūrinius poreikius, skatina asmenybės tobulėjimą, sudaro sąlygas asmenybės saviraiškai, įdomiai ir turiningai leisti laisvalaikį, bendrauti.

Biblioteka yra Lietuvos mokslinių bibliotekų asociacijos, Regionų viešųjų bibliotekų asociacijos narė, regiono viešųjų bibliotekų veiklos tyrimo, metodikos pagalbos, tarpbibliotekinio abonemento, bibliografijos, kraštotyros ir informacijos centras. Bibliotekoje dirba 86 darbuotojai. Šiuo metu bibliotekos fondą sudaro per 530 tūkst. įvairių dokumentų. Kasdien sulaukiama apie 190 lankytojų.

2015 m. minint P. Višinskio 140-ąsias gimimo metines, bibliotekoje atidaryta nuolatinė parodos „Kilk ir

kelk“ ekspozicija, išleistas kompaktinis diskas „Žodžiai saviesiems“, kuriame įrašyti Edmundo Leonavičiaus skaitomi Višinskio laišakai.

Povilo Višinskio memorialinis muziejus. Muziejus atidarytas 1960 m. švietėjo ir literato P. Višinskio (1875–1906) sodyboje. Jo gimtajame name įrengta memorialinė ekspozicija, kurioje atsispindi ir kaimynystėje gyvenusios rašytojos Žemaitės (1845–1921) gyvenimo ir kūrybos kelias. Čia kiekvienais metais įteikiama Žemaitės literatūrinė premija už geriausią Lietuvoje metų grožinės literatūros prozos kūrinį kaimo tema. Muziejuje eksponuojamos šia premija apdovanotų rašytojų knygos.

Povilo Višinskio ažuolas. Miesto parke palei Žemaitės gatvę nusitęsusioje ažuolų eilėje ošia P. Višinskio ažuolas, pasodintas jo gimimo 100-mečio proga. Ažuolų sodinimo iniciatorius Šiauliuose buvo muziejininkas ir kraštotyrininkas Vincas Vaitekūnas.

Povilas Višinskis mene. P. Višinskio portretai ar vaizdai dailėje kurti iš negausių jo nuotraukų. Portretą tapė Jonas Mackevičius (1936 m.) ir Bonaventūras Šaltis (1994 m.). 1963 m. skulptorius Vladas Žuklys sukuria P. Višinskio biustą, 1966 m. Petras Aleksandravičius – reljefinį bronzinį P. Višinskio portretą. Netradiciniu skulptūriškumu pasižymi Petro Gintalo medalis „Povilas Višinskis“ (Bronza. 140x145 mm). 1991 m. Stasys Žirgulis sukūrė proginį variuoto metalo medalį (103x73 mm).

1988–1989 m. monumentalų mozaikinių P. Višinskio portretą sukūrė Vitolis Trušys. Suteikus Šiauliu

viešajai bibliotekai P. Višinskio varda, 1990 m. mozaika ir buvo įmontuota, įrėmintą šlifuoto granito piliastrais.

1971 m. Rasų kapinėse pastatytas antkapinis paminklas: ant granito pilono pritvirtintas bronzinis reljefinis P. Višinskio portretas. Autoriai – skulptorius Bronius Vyšniauskas ir architektas Vytautas Gabriūnas.

1976 m. Šiaulių rajone, Kurtuvėnuose, pastatyta medinė Vitalijaus Lukošaičio skulptūra, kurioje iškalta dedikacija „Lietuvos švietėjams“ ir P. Višinskio žodžiai „Kilk ir kelk!“

1988 m. Šiauliuose Sąjūdžio mitinge kilo idėja Atgimimą pažymėti reikšmingu paminklu. Tam labiausiai tiko P. Višinskio įvaizdis. Po ilgų keliais etapais vykusių darbų paminklas atidengtas 1991 m. birželio 29 dieną. Paminklo statyba, anot Dalios Striogaitės, tapo kultūrinio reiškinio Šiauliuose. Šis paminklas ypatingas tuo, kad pastatytas už visuomenės surinktas lėšas. Paminklo autorius – skulptorius Stasys Žirgulis.

1999 m. Šiaulių miesto kultūros skyrius, biblioteka ir Ekslibriso muziejus paskelbė tarptautinį ekslibriso konkursą „Ex libris. Šiaulių P. Višinskio bibliotekai – 50“. Išleistas parodos katalogas.

Konkurse dalyvavo 155 autoriai iš 28 pasaulio šalių. Pateikta daugiau kaip 300 įvairia technika sukurtų knygos ženklų. Ženkluose originaliai įprasminama biblioteka, pagerbti bibliotekininkai ir skaitytojai, Šiaulių krašto rašytojai, menininkai. Visi konkursui sukurti ekslibrisai liko P. Višinskio viešojoje bibliotekoje. 10 darbų yra su P. Višinskio atvaizdu.

Teatras. P. Višinskis, suvokdamas teatro reikšmę lietuvių tautiniam sąmoningumui ugdyti, dalyvavo lietuvių teatro organizavimo veikloje, organizavo pirmąjį lietuvišką vaidinimą. Su jo vardu sietina ir lietuvių dramaturgijos istorijos pradžia: Žemaitė ir G. Petkevičaitė-Bitė, P. Višinskio paragintos, kūrė veikalus teatrui.

1899 m. P. Višinskis vaidinęs pirmajame lietuviškame spektaklyje „Amerika pirtyje“ ir kūręs siuvėjo Vincės vaidmenį, po daugelio metų į sceną grįžo kaip personažas. 1964 m. Kauno valstybiniame dramos teatre pastatyta Kazio Inčiūros biografinė pjesė „Žemaitė“. Spektaklio režisierius Henrikas Vancevičius. Žemaitę vaidino Birutė Raubaitė, P. Višinskio vaidmenį kūrė Regimantas Adomaitis.

Šiaulių mažajame teatre (dabar Šv. Ignaco Lojolos bažnyčia) 1985 m. vyko Reginos Steponavičiūtės režisuoto spektaklio „Povilas ir Marija“ premjera pagal Emilijos Liegutės kompoziciją P. Višinskio ir Marijos Pečkauskaitės laiškų motyvais, kur Povilą ikūnijo Edmundas Leonavičius, Mariją – Elena Jasnauskaitė. 1986 m. žiūrovams pristatoma trijų veiksmų drama „Žemaitė“. Pjesės autorė Vidmantė Jasukaitytė. Spektaklio režisierius Gytis Padegimas. Žemaitę vaidino Nijolė Mirončikaitė ir Fausta Laurinaitytė, Povilo Višinskio vaidmenį kūrė Edmundas Leonavičius.

Kinas. 2005 metais minint 130-ąsias P. Višinskio gimimo metines fotografas, žurnalistas, filmų kūrėjas Gediminas Beržinis pakvietė miesto mokyklų moksleivius kurti filmus apie P. Višinskį ir jo epochą. Sukurti ir

pristatyti 3 videofilmai: P. Višinskio biografija (Stasio Šalkauskio gimnazija), P. Višinskiui – 130 (Juliaus Janonio gimnazija), Gyvenimas Lietuvai (Jovaro progimnazija). Filmų kopijos saugomos Šiaulių apskrityje P. Višinskio viešosios bibliotekos Kraštotyros skaitykloje.

2018 m. LRT parengė televizijos laidą „Mano tėviškė. Povilas Višinskis“.

NEPRIKLAUSOMYBĖS AKTO SIGNATARAS JONAS SMILGEVIČIUS. GYVENIMO ISTORIJA

Milda Knyzelienė

Kelmės krašto muziejaus

Užvenčio kraštotyros muziejus

Studijos, kultūrinė ir visuomeninė veikla.

Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras J. Smilgevičius gimė 1870 m. vasario 12 d. Šonių kaime, Telšių apskrityje, Alsėdžių valsčiuje (dabar Plungės r.) bajorų Mykolo Smilgevičiaus ir Uršulės Ivanauskaitės šeimoje, kurioje augo aštuoni vaikai.

J. Smilgevičius mokėsi Mintaujos, vėliau Liepojos gimnazijose. Baigęs gimnaziją, J. Smilgevičius pasirinko ekonomikos studijas. Vienerius metus studijavo Karaliaučiaus universitete, vėliau perėjo į Berlyno universitetą, kurį 1899 metais baigė.

Nors J. Smilgevičius augo lenkiškoje aplinkoje, tačiau jis pats rėmė ir stengėsi dalyvauti lietuviškų organizacijų veikloje. J. Smilgevičiui rūpėjo lietuvių kilmės šaknys, tautos istorija. Mokydamasis Karaliaučiaus universitete jis klausėsi etnografo, akademinės baltistikos pradininko Adalberto Bezenbergerio, kuris daugelį metų vadovavo draugijai „Prūsija“, paskaitų. Šventadieniais J. Smilgevičius

lankydamas Tragheimerkirchą, kurioje tuo metu būdavo sakomi lietuviški pamokslai, suburiantys apie 200-300 klausytojų lietuvių. Iš Karaliaučiaus J. Smilgevičius dažnai nuvažiuodavo į Tilžę, kur užmezgė ryšius su dr. Jurgiu Sauerweinu, Viliumi Bruožiu ir kitais išymesniais to meto lietuviybės puoselėtojais.

Baigęs mokslus, J. Smilgevičius išvažiavo į Peterburgą, kur pradėjo ekonomisto karjerą. Žemės ūkio ministerijoje 3 metus jis dirbo žemės ūkio inspektoriumi. Peterburge brolių Nobelų įpėdinis Emanuelis Nobelis, įvertinęs ekonomisto J. Smilgevičiaus žinias ir gebėjimus, pasiūlė jam vadovauti Nobelio pramonės ir prekybos įmonių filialui Varšuvoje „Alfa-Nobel“. Ši įmonė prekiaavo pieno separatoriais, ieškojo geriausių sprendimų plėtojant pelningą pieno ir gyvulių ūkį, leisdama ir platindama brošiūrėles, skleidė naujausias žinias Rusijos imperijos ūkininkams. Būdamas didelės prekybinės įmonės vedėju, J. Smilgevičius į ją pakvietė gana daug lietuvių.

Dirbdamas Varšuvoje, J. Smilgevičius priklausė Varšuvos lietuvių draugijai, kurios branduolį sudarė įvairių Varšuvos aukštųjų mokyklų studentai lietuviai. Draugijos kultūrinės veiklos materialinis pagrindas buvo lietuvių verslininkų, prekybininkų, amatininkų pinigai. Tarp rėmėjų buvo ir būsimoasis signataras. 1907 m. kovo 7 d. J. Smilgevičius tapo Lietuvių mokslo draugijos nariu.

J. Smilgevičius gana anksti pradėjo reikštis kaip aktyvus visuomenininkas ir kultūros veikėjas. Kai caro valdininkų pasiūsti kazokai susidorojo su Kęstaičių

bažnyčios gynėjais, bažnyčią nugriovė, o jos turta nusavino, J. Smilgevičiui buvo tik 16 metų. Matyt, J. Smilgevičiui šis įvykis paliko gilų išpūdį. Būdamas 34-erių, jis parašė straipsnį apie žemaičių pasipriešinimą carinei valdžiai, prilyginęs šį įvykį Kražių tragedijai. 1904 m. jo straipsnį išspausdino JAV lietuvių laikraštis „Vienybė lietuvninkų“. Po spaudos draudimo panaikinimo J. Smilgevičius bendradarbiavo „Vilniaus žiniuose“ – pirmajame oficialiai lietuvių kalba leistame dienraštyje. Savo straipsnius jis dažniausiai pasirašinėdavo slapyvardžiais Kadaginiškis, Berlyniškis.

Apie 1912 m. J. Smilgevičius grįžo į Lietuvą, kur susipažino su daugeliu to meto lietuvių inteligentų. Pakankamai didelę J. Smilgevičiaus viešosios veiklos dalį sudarė mecenatystė. Ir Kaune, ir Užventyje nemažai asmeninių lėšų skirdavo labdarai: rėmė naujos Užvenčio bažnyčios statybą, buvo jos statybos komiteto narys, 1934 m. prisidėjo prie dainų ir sporto šventės ruošimo savo dvaro sodyboje, taip pat ir kitų projektų.

J. Smilgevičius ne tik teikė pinigine paramą įvairioms organizacijoms ir projektams, bet ir stengėsi kitaip pagelbėti savo krašto žmonėms. Vokiečių okupacijos metu gyvendamas Užventyje, gerai mokėdamas vokiečių kalbą ir tarp vietinės vokiečių administracijos būdamas įtakingu žmogumi daug gero padarė vietiniams gyventojams gindamas jų reikalus prieš vokiečių okupacinę valdžią.

Dvaras, ūkinė ir ekonominė veikla. J. Smilgevičius nuo pat jaunystės buvo tvirtai įsitikinęs, kad lietuviams savo krašte reikia visokiais būdais

skatinti pramonę, kad drauge su lietuvių kultūriniu atgijimu taip pat turi atgyti ir ekonomika, todėl J. Smilgevičius buvo aktyvus Lietuvos ekonominio ir pramoninio savarankiškumo kūrėjas. Studijuodamas Vokietijoje jis išmoko užsienio kalbų, susipažino su Vakarų pasaulio kultūra. Vokietijoje ir Lenkijoje išsigilino į ekonomikos mokslus, kuriuos ryžosi pritaikyti ir Lietuvoje.

Dar Varšuvoje J. Smilgevičiui kilo mintis sudaryti bendrovę, kuri pajėgtų įsteigti kokį nors mūsų kraštui reikalingą fabriką. Jo idėjos įgyvendinimą paskubino Vilniuje subankrutavęs inž. Petro Vileišio geležies fabrikas „Mechaninės dirbtuvės“, gaminęs tiltų konstrukcijas. 1900-1901 m. pradėjęs veikti P. Vileišio fabrikas buvo pirmoji privati lietuviškosios pramonės įstaiga, davusi darbo lietuviams darbininkams ir technikams. 1911 m. balandžio 16 d. J. Smilgevičius kartu su J. Basanavičiumi ir kitais lietuviais įsteigė „Vilijos“ bendrovę, kuri nupirko bankrutavusią P. Vileišio geležies dirbinių gamyklą. Vadovaujama J. Smilgevičiaus, Vilniaus ūkio mašinų gamykla pradėjo dirbti 1912 m. vasarį ir tapo pirmąja lietuviška akcine bendrove. Netrukus bendrovė išplėtė veiklą: buvo įkurti filialai Kaune, Panevėžyje, Telšiuose, Utenoje, Joniškėje ir kitur. 1912 m. aukštos kokybės „Vilijos“ gaminiai žemės ūkio parodoje Rostove buvo apdovanoti trimis sidabro medaliais, lietuviški gaminiai paplito po visą Rusiją. 1915 m. vasarą Pirmojo pasaulinio karo frontui artėjant prie Vilniaus, įstaigos ir įmonės buvo evakuotos. Pagrindinė „Vilijos“ fabriko dalis atsidūrė

Smolenske ir veikė iki 1918 m. rudens, kai bolševikinės valdžios buvo nacionalizuota. Lenkų okupuotame Vilniuje likusia fabriko dalimi rūpinosi J. Basanavičius.

Paskelbus nepriklausomybę, J. Smilgevičius savo gebėjimus, išmintį, patirtį skyrė nepriklausomos Lietuvos ūkiui ir ekonomikai stiprinti. 1920 m. Kaune įsteigė akcinę bendrovę „Nemunas“, kurios fabrike gamino žemės ūkio mašinas, centrinio šildymo katilus, radiatorius, liejo ketaus gaminius statyboms. 1927 m. „Trimitas“ rašė: „Fabrikas, sekdamas technikos pažangą, turi atitinkamas mašinas ir įrankius medžiui ir metalui apdirbti. Fabrike nuolatos dirba apie 100 darbininkų. Be to fabrike yra inžinerijos biuras, kurio tikslas – paruošti planus ir įrengti įvairias dirbtuves malūnui, lentpūvėms ir kt. Taip jau yra specialus centralinio šildymo, vandentiekio ir kanalizacijos įrengimams skyrius, dėl to kontoros tarnautojų skaičius taip pat nemažas, apie 25 asmenis.“ 1930 m. fabrikas pradėjo gaminti 10-ies arklio jėgų variklius.

Patirties, kaip organizuoti darbą, J. Smilgevičius įgijo dirbdamas Nobelio bendrovėje. Brolių Nobelių bendrovės įstatuose buvo du punktai: darbo organizavimas ir santykiai su darbininkais. Jais, dirbdamas „Alfa-Nobel“ skyriuje Varšuvoje, turėjo vadovautis ir J. Smilgevičius. Tą patirtį signataras sėkmingai pritaikė savo vadovaujamuose fabrikuose. 1934 m. akcinė bendrovė „Nemunas“ sujungiamą su Klaipėdos įmone ir pavadinama akcine bendrove „Neris“, kuriai perleidžiama mašinų gamybos ir ketaus liejyklos veikla. Bendrovė „Nemunas“ nupirko Juodupės

gelumbės fabriką, įdiegė pažangią įrangą, naudojo aukštos kokybės žaliavą ir jau 1936 m. parodoje Kaune už gaminius buvo apdovanotas aukso medaliu, 1937 m. parodoje Paryžiuje gavo aukso medalį ir didįjį prizą. 1936 m. J. Smilgevičius nupirko bankrutavusį stiklo fabriką Petrašiūnuose.

J. Smilgevičius buvo vienas iš pagrindinių akcinių bendrovių „Dubysa“, „Miškas“, „Ringuva“ steigėjų ir akcininkų.

1913 m. J. Smilgevičius kartu su Andriumi Domaševičiumi, Alfonsu Moravskiu ir Adomu Prūsu parengė Vilniaus savitarpio kredito bendrovės įstatus. Lietuvos kredito bankas pradėjo veikti 1921 m. Bankas kreditavo metalo ir mašinų pramonę, medžio, tekstilės, spirito bei kitas ūkio šakas.

J. Smilgevičius buvo vienas pažangiausių Pirmosios Lietuvos Respublikos ūkininkų. Jis domėjosi žemės ūkio naujovėmis ir iki to laiko Žemaitijos kaime dar mažai žinomais verslais. Naujoves jis ne tik pritaikė savo ūkyje, bet ir užsiėmė Lietuvos ūkininkų šviečiamąja veikla išleisdamas keletą knygelių žemės ūkio inovacijų temomis. Dar besimokydamas Berlyne, 1895 m., J. Smilgevičius, pasirašydamas Berlyniškio slapyvardžiu, išleido knygėlę „Pienininkystė Lietuvos ūkininkams“. Remdamasis Karaliaučiaus, Berlyno ir Leipcigo universitetų profesorių darbais, jis aiškino Lietuvos ūkininkams pieno naudą. Aprašė pieno savybes, pieno produktų gamybą, kainą rinkoje. 1899 m. baigęs studijas Berlyne, J. Smilgevičius trejus metus dirbo Peterburge Žemės ūkio ministerijoje inspek-

toriumi, dėstė Peterburgo žemės ūkio mokykloje. Galima spėti, kad jis buvo Laisvos ekonominės draugijos narys, nes draugijos leidinyje 1902 m. buvo publikuotas jo straipsnis rusų kalba „Lietuvos ir Baltarusijos galvijai. Pienininkystė. Pievos, žolės auginimas, galvijai ir kiaulės“.

1909 m. „Alfa–Nobel“ Varšuvos skyrius išleido J. Smilgevičiaus „Trumpą pienininkystės vadovėlį“. „Alfa–Nobel“ taip pat išleido ir kitą J. Smilgevičiaus brošiūrėlę „Kaip padidinti iš karvių naudą“. Įmonė leidinius išspausdino didžiuoliais 10 ir 25 tūkst. egzempliorių tiražais.

Apie 1912 m. J. Smilgevičius iš kunigaikščio Aleksandro Druckio-Liubeckio nusipirko 3089 ha Užvenčio dvarą (po žemės reformos liko apie 600 ha) ir jame pradėjo kurti pavyzdinį pienininkystės ūkį. Dar 1913 m. jis iš Šveicarijos žemvaldžio Biurgio nusipirko švicų ir tirolio veislių karvių, vėliau įsigijo olandiškų produktyvių karvių bandą. Padėti įgyvendinti pažangius ūkininkavimo metodus į Užventį buvo atvykęs šveicaras Biurgis. Netrukus Užvenčio dvaras ėmė garsėti produktyvių karvių banda, kuri tuo laikotarpiu davė rekordinį pieno kiekį. J. Smilgevičius Užvenčio dvare įsteigė pirmąją Lietuvoje tabako plantaciją. Sėklą pirkdavo Kaukaze, o pusiau apdorota tabako žaliava būdavo parduodama Klaipėdos tabako fabrikui ir Rusijos imperijos įmonėms. Apie 1930 m. J. Smilgevičius modernizavo vandens malūną. Malūno vandens ratą pakeitė į Frensiso tipo turbiną. Vandens jėgainė buvo vagos tipo. Vandens malūno privedamuoju

kanalu vanduo iš tvenkinio tekėjo į turbinos kamerą. Elektra gamino viena turbina. Malūne malė grūdus ir gamino elektros energiją dvarui ir Užvenčio miesteliui. Dvare veikė lentpjūvė, plytinė, spirito varykla.

Politinė veikla. J. Smilgevičius šalia ūkinės, visuomeninės, kultūrinės ir ekonominės veiklos Lietuvoje reiškėsi ir kaip politikas. Svarbiausia jo politinė veikla laikytinas dalyvavimas Lietuvos atkūrimo darbuose.

J. Smilgevičius dalyvavo organizuojant Vilniaus konferenciją, rengė jos metu priimtus dokumentus, dalyvavo paruošiamuosiuose darbuose. Tuo laikotarpiu jis apvažiavo beveik visą Žemaitiją rinkdamas į ją atstovus. 1917 m. rugsėjo 18–22 d. Vilniuje įvyko konferencija, svarsčiusi politinės Lietuvos ateities, Lietuvos santykių su Vokietija, santykių su mažumomis ir Lietuvos Tarybos sudarymo klausimus. Į Vilniaus konferenciją, nubrėžusią Lietuvos ateities politinius siekius, susirinko 214 tautos atstovų, tarp kurių buvo ir J. Smilgevičius. Rugsėjo 21 d. slaptu balsavimu buvo išrinkta 20 asmenų, kurie sudarė Krašto Tarybą, pačių lietuvių veikėjų vadintą Lietuvos Taryba. Pagal gautų balsų skaičių J. Smilgevičius buvo išrinktas dvyliktuoju jos nariu.

Šeima ir atminimo įamžinimas. J. Smilgevičius 1905 m. Palangos bažnyčioje susituokė su Stefanija Bucevičiūte (1877–1941), bajorų Lauryno Bucevičiaus ir Elenos Jakavičiūtė dukra. Su ja susilaukė 6 vaikų: Janinos (1905–2010), Antaninos (1909–1964), Kazimiero (1911–1993), Onos (1915–2007), Kristinos

(1916-?) ir Elenos (1918–2010), bei dvylikos anūkų.

J. Smilgevičius mirė Kaune 1942 m. rugsėjo 27 d., eidamas 73-iusius metus. Jis buvo palaidotas Užvenčio kapinių koplyčioje. 1998 m. J. Smilgevičiaus palaikai perlaidoti Užvenčio kapinėse.

Vytauto Didžiojo universiteto Ekonomikos ir vadybos fakultetas įamžino J. Smilgevičiaus, kaip ekonomisto, atminimą įsteigdamas jo vardo stipendiją, kuri nuo 2002 m. Lietuvos valstybės atkūrimo dienos proga kasmet skiriama gabiems ir darbštiems fakulteto studentams paremti. Stipendiją įsteigė ir jos mecenatais tapo JAV gyvenantys J. Smilgevičiaus giminės: Janina Smilgevičiūtė – Petrušienė, Ona Smilgevičiūtė – Žolynienė, Kristina Smilgevičiūtė – Seniulienė, Elena Smilgevičiūtė – Miknienė, Antanina Danutė Petronytė – Smilgevičienė, Edgaras Smilgis – Smilgevičius, Raymondas Smilgis – Smilgevičius ir Johannes Urbas. Lietuvoje prie šios stipendijos įsteigimo įgyvendinimo daug prisidėjo J. Smilgevičiaus stipendijos garbės komiteto narys advokatas Jonas Kairevičius.

Užvenčio dvaro sodyboje ant J. Smilgevičiaus gyvenamo namo pakabinta atminimo lenta.

2009 m. prie dvaro svirno (dabar Užvenčio kraštotyros muziejus) pastatytas paminklas J. Smilgevičiui (autorius Vidas Cikana).

Naudoti šaltiniai:

1. Užvenčio kraštotyros muziejaus istorinė medžiaga.
2. M. Peštenienė „Jonas Smilgevičius. 1870–1942“.

JONO SMILGEVIČIAUS ŠAŠAJOS SU ALSĖDŽIAIS

Danutė Repšienė,

Plungės rajono savivaldybės administracijos
Alsėdžių seniūnė

Plungės rajono savivaldybės Alsėdžių miestelis skaičiuojantis jau 764 metus turi išskirtinę istoriją. Miestelio centrinė dalis yra Valstybės saugomas urbanistinis paminklas, Alsėdžiuose gausu paveldo objektų. Alsėdžiai – buvusi vyskupų vasaros rezidencija. Miestelis turi tikrai neeilinę ir išskirtinę savo istoriją. Su Alsėdžių vardu susieti du 1918 metų vasario 16-osios Lietuvos Nepriklausomybės akto signatarai: Jonas Smilgevičius gimė Alsėdžių apylinkėse, o Stanislovas Narutavičius, gyvenęs Brėvikių kaime, palaidotas Alsėdžių miestelio kapinėse. Tuometiniame Alsėdžių valsčiuje, Brėvikių dvarelyje kurį laiką kartu su broliu signataru Stanislovu Narutavičiumi gyveno ir pirmasis atkurtosios Lenkijos prezidentas Gabrielius Narutavičius.

J. Smilgevičiaus tėvo kilmės vieta yra Telšių rajone, Brazdeikių kaime, Lieplaukės parapijoje. Smilgevičių pavardė kilusi iš pavardės Smilingis. Brazdeikiuose tą vietą žmonės ir dabar vadina Smilingine. Ten gyveno būsimo nepriklausomybės akto signataro seneliai – Felicija ir Jurgis Smilgevičiai, kurie turėjo 8 vaikus. Vienas jų – Mykolas (būsimo signataro tėvas) vedė Uršulę Ivanauskaitę ir atvyko ūkininkauti į jos

dvarą Šonių kaime Alsėdžių valsčiuje. Mykolo ir Uršulės Smilgevičių šeimoje gimė 12 vaikų, bet užaugo 8. J. Smilgevičiaus tėvas Mykolas Smilgevičius buvo ne tik turtingas bajoras, bet ir savo tėvynės patriotas bei lietuviybės platintojas. Apie Alsėdžių valsčiaus mokyklos klasėje 1896 m. prikalta kryžių ir valdžios reakciją dėl jo rašyta dar lietuvių spaudos draudimo metais leidinyje „Tėvynės sargas“. Vasario 17 d. buvo mėginta, bet nepavykus, po trijų dienų – 21 d., 12 val. dienos vienas dvarininkas ir penki valstiečiai katalikai, tarp kurių buvo ir Mykolas Smilgevičius, nieko nesiklausę įėjo į klasės kambarį, kur buvo apie 25 mokiniai, nuėmė nuo sienos ten kabojusius istorinius paveikslus ir prikalė kryžių su nukryžiuotu Kristumi dviem geležinėmis vinimis. Po to vienas iš jų pasakė: „Štai kur dabar kreipkite veidus per maldas“. Kryžiaus prikalimas klasėje, kur mokėsi tik katalikų vaikai, suerzino ir papiktino daug aukštų rusų valdžios pareigūnų. Tokioje aplinkoje, kur buvo gyvas patriotizmo jausmas ir saugoma lietuviybė, augo Mykolo ir Uršulės Smilgevičių vaikai. Būsimas Lietuvos Nepriklausomybės akto signataras J. Smilgevičius gimė 1870 m. vasario 12 d. Ar J. Smilgevičius pradžios mokslus baigė Alsėdžių valdinėje pradžios mokykloje, ar buvo mokomas namuose, tiksliai nežinoma. Iki 1893 m. jis mokėsi Mintaujos (dabar Jelgava) ir Liepojos gimnazijose. Vėliau studijavo Karaliaučiaus ir Berlyno universitetuose. Manoma, kad J. Smilgevičius studijų laikais į Mažeikius atvykdavo traukiniu, o po to jau arkliu keliaudavo į tėvų ūkį Alsėdžiuose. J. Smilgevičius visą

laiką rėmė ir stengėsi dalyvauti lietuviškųjų organizacijų veikloje. Svarbiausia jam atrodė – pilietiškumas, valstybė. Jis žavėjosi senąja Lietuvos valstybe, piktindavosi Rusijos vykdoma rusifikacija, pastangomis ištrinti Lietuvos vardą iš žmonių atminties. J. Smilgevičius nuo jaunystės kaupė medžiagą apie Lietuvoje daromas rusų piktadarystes. Dar būdamas šešiolikos jis iki smulkmenų ištyrė rusų žiaurumus griauinat netoli Alsėdžių buvusią Kęstaičių bažnytelę, prie kurios buvo ir senų kunigų prieglauda. Žmonės saugojo bažnytelę dieną ir naktį. Rusų valdžia Telšių policininkams įsakė išvaikyti bažnytelės saugotojus. Bet šiems vis nepavykdavo. Taip atkaklieji žemaičiai savo bažnytelę gelbėjo penkis mėnesius. 1886 m. lapkričio 19 d. Kęstaičius puolė trys kazokų eskadronai. Žmonės buvo kapojami kardais, trypiami arklių kanopomis. Apie Kęstaičių žmonių didvyriškumą J. Smilgevičius 1904 m. vasarį JAV leidžiamame laikraštyje „Vienybė lietuvninkų“ išspausdino didelį straipsnį, primindamas, kad Kęstaičių žmonių didvyriškumas ir tragedija ne mažesnė kaip ir Kražių tragedija.

Namas Šonių kaime, kuriame gyveno Smilgevičiai, kuriame gimė ir augo būsimas Lietuvos Nepriklausomybės akto signataras J. Smilgevičius, neišliko – gaisro metu sudegė. Šiandien Nepriklausomybės akto signataro tėviškę ženklina tik paminklinis akmuo.

Artėjantis Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečio minėjimas labai svarbus ir reikšmingas įvykis mūsų šaliai. Tai labai reikšminga data ir Alsėdziams, ir visai Plungės rajono savivaldybei. Vasario 16-osios Lietuvos

Nepriklausomybės akto signatarai J. Smilgevičius, S. Narutavičius ir pirmasis atkurtosios Lenkijos prezidentas G. Narutavičius amžiams įtraukti į istoriją kaip prisidėję prie jos kūrimo. Plungės rajono savivaldybė planuoja įamžinti šių išymių žmonių atminimą. Jau yra paskelbtas konkursas ir parinkti rangovai projektui, kuriuo siekiama sutvarkyti Alsėdžių miestelio centrinę aikštę ir joje pastatyti paminklą ar paminklinę lentą, kuri neleis ateities kartoms užmiršti iškilių asmenybių ir jų nuveiktų darbų, parengti. Tikimės, kad ši užduotis bus sėkmingai įgyvendinta.

VASARIO 16-OSIOS NEPRIKLAUSOMYBĖS AKTO SIGNATARAS JONAS SMILGEVIČIUS.

JO VEIKLOS LIETUVOS TARYBOJE BRUOŽAI

Alfonsas Eidintas,

Lietuvos istorikas, rašytojas, diplomatas, VU profesorius,
habilituotas humanitarinių mokslų daktaras, Užsienio
reikalų ministerija

Sunku net trumpai apsaityti, kokie silpni tada buvome, kaip visko stokojome, bet šiuolaikinės Lietuvos kūrėjai turėjo viziją, kokios Lietuvos jie norėtų, kokiose žemėse, o svarbiausia – nepriklausomos, demokratinės valstybės. Ir, radosi, ji okupacijų ir karo metais, kai kone visos mūsų kaimynės planavo ją jei jau ne aneksuoti, tai vis tiek paversti savo valdoma ir kontroliuojama dalimi.

Jonas Smilgevičius gimė 1870 m. vasario 12 d. Šoniuose, Alsėdžių valsčiuje – mirė 1942 m. rugsėjo 27 d. Kaune, perlaidotas Užvenčio dvaro koplyčios rūsyje 1998 m. gavo to meto lietuviui puikų išsilavinimą - jis mokėsi Mintaujos ir Liepojos gimnazijose. Ekonomistas. Studijavo Karaliaučiaus universitete, 1899 m. baigė Berlyno Humbolto universitetą. Bendravo su lietuviais – Jurgiu Sauerveinu, V. Bruožiu. Tris metus dėstė Žemės ūkio mokykloje Sankt Peterburge, rūpinosi žemės ūkio

naujųjų populiarinimu lietuvių visuomenėje. 1895 m. Tilžėje išleido knygutę „Pienininkystė Lietuvoje“ Berlyniečio slapyvardžiu. Kurį laiką vadovavo Nobelio prekybos įmonių filialui Varšuvoje.

Jis buvo gerai žinomas lietuvių tautinio judėjimo vadovų tarpe. Nuo 1907 m. Lietuvių mokslo draugijos narys, apie 1912 m. grįžo gyventi į Lietuvą. Įsigijo Užvenčio dvarą, kurį nupirko iš rašytojos Šatrijos Raganos Pečkauskaitės tėvų, užsėjo tabako plantaciją, užveisė pieninių galvijų bandą, įsteigė modernų vandens malūną, lentpjūvę, plytinę. Su kitais įsteigė bendrovę, ji Vilniuje nupirko bankrutavusią P. Vileišio geležies dirbinių fabriką *Vilija*, buvo jo savininkų bendrovės pirmininkas. 1913 m. prisidėjo prie lietuvių kredito unijos steigimo.

Bendradarbiavo laikraščiuose *Varpas*, *Vienybė Lietuvninkų*, *Vilniaus žinios*.

I pasaulinis karas, o ypač karas tarp Vokietijos ir Rusijos pajudino lietuvių visuomenėje Lietuvos ateities klausimų svarstymą kur jie begyventų – Vilniuje ir Kaune, Rusijoje ar JAV. Kai Vokietijos kariuomenė 1915 m. vasarą užėmė Vilnių, Smilgevičius gyveno Kaune, vėliau Vilniuje.

I

Vokietijai, 1915 m. rudenį užėmusiai Rusijos vakarinius pakraščius, rūpėjo ne tiek aštrinti santykius tarp Lenkijos ir Rusijos, kiek pastarąją palenkti separatinei taikai. Todėl 1915 m. rugsėjo 4 d. sudarytoje okupacinėje Oberosto srityje (Kuršo, Lietuvos, Suvalkų,

Gardino, Balstogės karinės sritys) vokiečiai 1915–1916 m. sandūroje vykdė „liberalią“ nacionalinę politiką. Pačią Oberosto sritį, iš esmės atitikusią 1795 m. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos ribas, vokiečiai pavertė Rusijos provokavimo priemone (1915 m. pab. Vokietijos Užsienio reikalų ministerijos direktyva diplomatinėms tarnyboms neutraliose šalyse) leido ir spekuliuoti sunaikintos Lenkijos, ir Lietuvos valstybės teisėmis, ir dangstyti savo aneksinius ketinimus. Šiuo laikotarpiu lietuvių politika dar kartą pademonstravo imlumą išoriniams veiksniams; kita vertus, ir imuniteto stoką išoriniam poveikiui. Karo grupuotėms pradėjus žaisti Lenkijos korta, dalinti lenkams pažadus, stengiantis patraukti į savo pusę, lietuviams iškilo klausimas, o kas bus su Lietuva?

Tiek lietuvių konservatoriai, tiek radikalai LDK atkūrimo projektais – atsišaukimais iškėlė buvusios Lietuvos valstybės teisių paveldėjimo klausimą. Tai buvo savarankiška akcija. Konservatyvioji Saliamono Banaičio grupė Kaune 1916 m. sausio 6 d. „Vyriausiojo Lietuvos tautos Komiteto“ vardu išleido „Postulatus“ ir „Savivaldės Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės konstitucijos pamatus“. J. Vileišis, J. Šaulys, A. Janulaitis kartu su gudų, lenkų ir žydų demokratais bei socialistais Vilniuje 1915 m. gruodžio 19 d. ir 1916 m. vasario mėn. LDK Konfederacijos Tarybos vardu paskelbė „Universala“ bei atsišaukimą „Piliečiai“. Kita vertus, šios akcijos objektyviai atitiko Vokietijos interesus (vokiečiai „padėjo“ konservatorių projektui patekti į užsienio spaudą), o radikalų projektas net atvirai į tai apeliavo.

Lietuvių politikoje Vilniuje (nemaža dalis lietuvių vokiečiams artėjant pasitraukė į Peterburgą) 1916 m. pavasarį pastebimas posūkis. Balandžio mėn. pabaigoje „Inteligentų būrys“ performuojamas į siauresnės sudėties „Lietuvos diplomatijos“ grupę (J. Šaulys, Antanas Smetona, Jonas Basanavičius, P. Klimas, Povilas Dogelis, J. Vileišis, A. Janulaitis, Aleksandras Stulginskis, J. Stankevičius, J. Bakšys, S. Kairys, M. Biržiška). Gegužės mėnesį su gudų veikėjais A. ir I. Luckievičiais, V. Lastouskiu užmezgami pastovūs ryšiai (LDK Konfederacijos Taryba, nuo 1916 m. gegužės 21 d. – Lietuvių-Gudų pastovioji komisija), kurie palaikomi iki 1917 m. Tokia praktinės veiklos specifika atsispindėjo ir šio laikotarpio lietuvių valstybingumo sumanymuose: Lietuva projektuojama kaip nepriklausoma ar autonominė valstybė etnografinėse ribose (1916 m. birželio 10 d. lietuvių memorandumas vokiečių Vyriausiajam Rytų Karo Vadui) arba kaip lietuvių – gudų ir eventualiai latvių konfederacija – LDK (Lietuvių-Gudų pastoviosios komisijos 1916 m. birželio 4 d. bei gruodžio mėn. nutarimai).

Netenka abejoti, kad lietuvių pozicijos raida susijusi su vokiečių politikos Lietuvoje pasikeitimu. 1916 m. pavasarį Rusijai neatsakius į separatinių derybų zondažus, Vokietijoje kilo nesutarimai dėl metodų, taikytinų okupuotose teritorijose Rytuose. Berlyno 1916 m. balandžio mėn. iškeltai prolenkiškai Varšuvos – Vilniaus formulei pasipriešino Vyriausioji Karinė vadovybė Rytuose. Ji teritoriniais pertvarkymais (gegužės 1 d. sujungtos Vilniaus ir Suvalkų sritys) ir

etninio gryninimo politika (balandžio 27 d. generolo Ericho Ludendorffo slapta direktyva) mėgino sustiprinti lietuvių bei gudų politinį svorį Oberoste lenkiškojo elemento, palaikytoje Varšuvoje (Berlyne), sąskaita. Kolizijos vokiečių vadovujančiose sluoksniuose aštrino politinę kovą Lietuvoje dėl vyravimo krašte, taip pat didino Lietuvos ir Lenkijos antagonizmą.

Nors Rusija į separatines derybas nelinko, tačiau buvo priversta griebtis atsakomųjų priemonių prieš vokiečių insurekcinę veiklą. Petrogradas įvairiais būdais stengėsi lietuvių judėjime sustiprinti prorusišką liniją bei nukreipti ją prieš Lietuvos ir Šveicarijos lietuvių linijas, atsidūrusias Vokietijos farvateryje.

Nuo 1916 m. pradžios Rusijoje leisti lietuvių laikraščiai necenzūruojami rašė apie Lietuvos autonomiją. Finansinės dotacijos Lietuvių Draugijai nukentėjusiems nuo karo šelpti buvo padidintos. Lietuvių radikalai ir konservatoriai jautė atitinkamą trudovikų ir kadetų politinę globą. Pavyzdžiui, 1916 m. kovo 28 d. prie kadetų Centro Komiteto buvo sudaryta Lietuvos reikalų komisija. Birželio mėnesį Rusijos Užsienio reikalų ministerija kadetams artimam M. Yčui, besirūpinančiam „Lietuvių dienos“ organizavimu, padėjo patekti pas popiežių Benediktą XV. Bendradarbiaujant rusų diplomatams, Vidaus reikalų ministerijai ir Generaliniam štabui, į vokiečių okupuotą kraštą buvo išleidžiami Rusijai palankūs lietuvių veikėjai.

Pasinaudodami Rusijos – Vokietijos praktinės politikos vingiais, lietuviai 1916 m. gegužės – liepos mėn. užmezgė glaudžius ryšius tarp Lietuvoje, Šveicarijoje,

Rusijoje bei JAV veikiančių politinių centrų: 1916 m. gegužės 30 – birželio 4 d. įvyksta Pirmoji lietuvių konferencija Lozanoje, 1916 m. birželio 27 – 29 d. trečioji „Tautybių sąjungos“ konferencija, 1916 m. birželio 30 – liepos 4 d. Antroji lietuvių konferencija Lozanoje. Ši grynoji diplomatija savo ruožtu ženklino lietuvių tapsmą tarptautinės politikos subjektu. Antra vertus, šis subjektas galėjo pasireikšti tik Rusijos ir Vokietijos interesų griežtai apribotoje erdvėje.

1916 m. rudenį – 1917 m. pavasarį Vokietija dar kartą pabandė Rusiją priversti sėsti prie separatinių derybų stalo. Tam turėjo pasitarnauti nedelimituotos Lenkijos Karalystės 1916 m. lapkričio 5 d., naujos spekuliacijos Lietuvos – Kuršo valstybingumu. Pastaruoju atveju buvo panaudotas ir lietuvių Šveicarijoje paruoštas Lietuvos valstybės restitucijos projektas – „Memorandumas dėl nepriklausomos Lietuvos atkūrimo“. Memorandumas, kuriame numatyta atkurti Lietuvos karalystę Vilniaus, Kauno, Gardino, Suvalkų, Kuršo gubernijų, Minsko gubernijos Naugarduko apskrities, Lomžos gubernijos šiaurinės dalies iki Lyko ir Narevo upių ribose, buvo įteiktas 1917 m. sausio 11 d. Vakarų valstybių diplomatams, o iš jų pateko ir į Rusijos vyriausybės rankas.

Antantės parama, Prancūzijos – Rusijos 1917 m. vasario 14 ir 27 d. slapti susitarimai dėl abipusės laisvės nustatant atitinkamai rytines ir vakarines valstybių sienas Petrogradui leido atsispirti Vokietijos provokacijoms. Vokiečiams nepavyko iš karo eliminuoti nei caro, nei laikinųjų Rusijos vyriausybių. Tačiau jų

spaudimas Rusijos, taip pat Rusijoje veikusių lietuvių politikoje paliko ryškius pėdsakus. Po Vasario revoliucijos Rusijos laikinosios vyriausybės lietuvių neįtraukė į valstybės konstitucinės decentralizacijos procesą. Tai atvedė į skilimą Rusijos lietuvių judėjime ir susilpnino prorusišką orientaciją jame (1917 m. birželio mėn.).

II

Vokiečiams ieškant galimybių pajungti Lietuvą ir turėti lietuvių balsą tam reikalui, 1917 m. birželio pradžioje pasklido gandas, kad jie leis įsikurti Vertrauensratui, sudarytai patikėtinių tarybai. Tačiau gavę toki vokiečių pasiūlymą lietuviai nesutiko ir pareikalavo leisti organizuoti nors ir ne rinkimų keliu parinktų delegatų konferenciją, kuri savo posėdžiuose ir išsirinktų Tarybą. Neturėdami kito kelio vokiečiai sutiko. Tuomet Vilniaus lietuvių veikėjai sukviėtė 22 žymesnių veikėjų, tame tarpe ir žinomą jiems išsilavinusį dvarininką, bajorą Joną Smilgevičių. Taip jis buvo įjungtas į politiką, kokią tik tuo metu galėjo varyti Vokietijos kariuomenės okupuotame krašte suvaržyti apribojimais netgi lankytis kitose apskrityse lietuviai.

Organizacinio komiteto lietuvių suvažiavimui sušaukti posėdžiai vyko 1917 m. rugpjūčio 1-4 dienomis Vilniuje. Jau buvo žinoma, kad, surengusi konferenciją, joje išrinkta taryba iš lietuvių turės priimti rezoliuciją, kuria sujungs Lietuvą tvirtais ryšiais su Vokietija. Todėl diskusijos dėl to užvirė karštos. Jonas Smilgevičius diskusijose kalbėjo, kad reikia daryti pranešimą apie vokiečių politiką provincijoje. K. Jokantui baigiant

kalbėti, pasakius, kad „išsigelbėjimas – vien Vokietijos globa“, J. Smilgevičius pasakė: „Tik tik pasirodė vokiečiai – ėmė elgtis Lietuvoje kaip Rusijoje. Man paaškinus, kad čia ne rusai, o lietuviai [gyvena], atmainė vokiečiai savo žiaurumą.“ Jis pažymėjo, jog kai jis buvo pakviestas į šį pasitarimą Vilniuje, Kreishauptmanas atvyko pas jį ir pareiškė, kad jie vykdys Lietuvos politiką, kad vokiečiai nori turėti su Lietuva ekonominius ryšius.

Viską reguliavęs, kraštą plėšiantis vokiečių okupacinis režimas kėlė susirinkusių įtūžį, o drauge karštas diskusijas. Posėdžiuose buvo aptartos ir būsimos Lietuvos teritorinės ribos. Net ir apie jas kalbant, nors klausimas priklausė grynai politikos sferai, J. Smilgevičius visų pirma galvojo apie ekonominius reikalus, ūkį. J. Smilgevičius siūlė, kad abu Šešupės upės krantai liktų Lietuvoje, nes ten būtų geriau statyti uostą, negu Palangoje. „Mums turėtų rūpėti mūsų reikalai, o ne Baltstogės, kuri (o ne mes) yra užinteresuota Lietuvos [buvime]“, – sakė J. Smilgevičius, atmesdamas kai kurių atstovų siūlymus planuoti Lietuvą kuo labiau į pietus.

Svarstant politinius lietuvių siekius J. Smilgevičius pastebėjo: „Su lenkais lietuviai niekad nesugyvens. Tai išrištas klausimas. Tai parodė kad ir Finliandija. Ten tokia anarchija ir toks bausis programų išplėtimas, kad visa žemė reikia išdalyti darbininkams, kas Lietuvoj visai nepritaikoma. Reikia tartis su Vokietija, mums svarbu titulas gauti. Lenkija tuo būdu yra išlošusi.“ Suomijos pavyzdys taikytas neatsitiktinai – joje daug

žemės valdė švedai, kaip Lietuvoje lenkiškai kalbantys dvarininkai.

J. Smilgevičius labai aiškiai pasisakė už tai, kad reikia įkurti, būtinai išrinkti Lietuvos Tarybą, tam pritarė ir kunigai P. Dogelis ir J. Stankevičius. Tik balsuoja Smilgevičius ne už Vetraruensratą – pasitikėjimo tarybą be jokių žmonių įgaliojimų, o už Lietuvos Tarybą.

Iškilius klausimui, kad vokiečiai neleidžia daryti atstovų rinkimų į konferenciją, J. Smilgevičius pasiūlo: „Būtų gera nariams leidimas gauti namie organizuoti savo susirinkimėlius.“ Bet ir tų vokiečiai neleis daryti.

Svarstant posėdžių rezoliucijos tekstą J. Smilgevičius siūlė likti prie senosios rezoliucijos, nepažadėti konvencijų, dariusių Lietuvą priklausomą nuo Vokietijos, o „biuras tegul sau pats manosi. Zollunion (muitų sąjunga) [su Vokietija] mums yra tiesiog pavojingas. Rusija jau dėl to kariauja.“

Jis siūlė, kad rezoliucijos tekstą svarstyti biuras, kad pažadai vokiečiams jungtis keturiomis konvencijomis sunkus dalykas, kad „dabar imtis kitokios rezoliucijos būtų didelis nusizeminimas prieš presiją (vokiečių spaudimą).“

Tačiau be lietuvių palankios vokiečiams rezoliucijos vokiečiai neduotų leidimo sukviesti lietuvių konferenciją, tad reikalaujamų pažadų vokiečiams reikia. Pradėjus siūlyti kandidatus į būsimą Lietuvos Tarybą, J. Šaulys pasiūlo 24 kandidatus, tarp jų 12-uoju numeriu – J. Smilgevičių.

Aptariant priekaištus vokiečiams Smilgevičius sakė, kad ne tik permainų reikia jų valdyme, bet ir „kad mes sėklos neturime, dėl to reikia kas daryti,“ – t.y. kelia ekonomines problemas, kurias patiria krašto gyventojai.

Posėdžių pabaigoje J. Smilgevičius pagiria biurą už atliktą darbą.

Lietuvių konferencija netrukus buvo sukviesta, ji įvyko Vilniuje 1917 m. rugsėjo 18-22 d., pirmame posėdyje dalyvavo lietuvių veikėjų parinktas 201 lietuvių atstovas iš įvairių Lietuvos apskričių. Svarbus klausimas, kokių kelių turi eiti į nepriklausomybę Lietuva, kokia turi būti Lietuvos Tarybos orientacija. Rugsėjo 20 d. posėdyje kalbėjęs J. Smilgevičius taip sakė:

„Negali būti baimės prieš vokiečių ekonomišką pavergimą. Prekyboje jie yra neveiklūs, konkuruosime su žydais. Pramonėje gi [su vokiečiais] bendradarbiausime. Net žemės ūkis Lietuvoje iš vokiečių rankų slysta. Dėlei karo žudymų nebus didelio žmonių eksporto iš Vokietijos“, – ramino jis dalyvius dėl galimos vokiečių kolonizacijos. Kitame posėdžio protokole yra dar toks išlikęs J. Smilgevičiaus pasakytas teiginys: „Reikia reikalauti nepri gulmingos Lietuvos, bet reikalauti, kad kuo greičiausiai [vokiečiai] proklamuo tų Lietuvą, bet už tai reikia su jais susidėti ūkio klausimu.“

Bendroji konferencijos kuopą į Lietuvos Tarybą iškėlė 20 kandidatų sąrašą, kuriame J. Smilgevičius įrašytas 19-uuju numeriu.

Pildomojo komiteto sąrašė J. Smilgevičius buvo 9-as. Tuo būdu nors ir nepriklausomas kandidatas, nestovėjęs nei su konservatoriais, nei su radikalais, J. Smilgevičius buvo išrinktas Lietuvos Tarybos (Krašto Tarybos, kaip vadino vokiečiai) nariu.

1917 m. pabaigoje Vokietija, ruošdamasi separatinėms taikos deryboms su Sovietų Rusija, paspaudė Lietuvos Tarybą deklaruoti Lietuvos valstybę ir jos prisijungimą prie Vokietijos. Šio kozirio jai prireikė deryboms su bolševikais. Oberostas (Rytų fronto karinė vadovybė), rezidavęs Kaune, norimos rezoliucijos projektą įteikė Tarybos prezidiumui, kuris, kiek pataisęs, gražino ją karinei administracijai gruodžio 11 d. kaip priimtą. Pirmoje rezoliucijos dalyje, tautų apsisprendimo teisės pagrindu ir Vilniaus konferencijos nutarimais Lietuva skelbiama nepriklausoma valstybe su sostine Vilniuje, anuliuojami visi valstybiniai ryšiai, buvę su kitomis valstybėmis. Tačiau sekančioje dalyje Taryba, vykdydama Vokietijos reikalavimą, pasisakė „už amžiną, tvirtą Lietuvos valstybės sąjungą su Vokietijos valstybe“, įgyvendintą 4 konvencijomis (o tai karinė, transporto, finansų, muitų bendrybė). Nebeliko nei žodžio apie Steigiamąjį Seimą. Žinoma, Vokietijai ji pravertė Lietuvos Brastos (Brest-Litovsko) derybose su bolševikų valdoma Rusija, į kurią Lietuvos Tarybos delegacija net nebuvo pakviesta.

Aiškėjo, jog Lietuvos nepriklausomybės stebuklui vien lietuvių pastangų galėjo nepakakti, todėl tarptautiniai įvykiai, karo pabaiga turėjo lemiamą reikšmę. 1917 m. pabaigoje rusų revoliucijų rezultate valdžią šalyje užgrobė bolševikai, kurie dabar jau buvo pasiruošę užleisti Vokietijai jos okupuotas teritorijas, kad tik išsaugotų valdžią ir pasiekti, kad ši kovotų

su sąjungininkais Vakarų fronte. Tačiau kare nusilpo ir Vokietija, kurią galutinai sukrėtė 1918 m. lapkričio revoliucija. Šiomis aplinkybėmis lietuviai ir bandė laviruoti, turėdami skaitytis su vokiečių okupacija ir išnaudoti kiekvieną momentą iš jos laisvintis, kelti Lietuvos valstybės klausimą.

Štai dėl ko 1917 m. spalį J. Smilgevičius, dalyvaujantis Lietuvos Tarybos posėdžiuose, svarsto reikalaujamą vokiečių Lietuvos deklaraciją, kad ji pasižadėtų būti sujungta su Vokietija 4 konvencijomis. Gruodžio 6 d. J. Smilgevičius dalyvauja diskusijoje dėl projekto apie Lietuvos ateitį, kuri pasiūlė aukščiausioji vokiečių karo valdžia ir apie protokolą, dėl kurio Berlyne sutarė Lietuvos Tarybos atstovai ir Vokietijos URM. J. Smilgevičius sakė, kad žmonės bijo, kad neimtų dabar į kariuomenę. Gruodžio 7 d. posėdyje Smilgevičius kalbėjo dėl numatytos muitų konvencijos. O gruodžio 10 d., kai posėdyje naktį Taryba išrinko delegaciją, kuri vyktų į Kauną pas vyr. vokiečių karo vadovybę ir įteiktų priimtą Tarybos rezoliuciją, žadančią 4 konvencijas, į šią delegaciją išrinkti ne tik A. Smetona, J. Šaulys, S. Narutavičius, J. Vileišis ir A. Stulginskis bet ir J. Smilgevičius.

Publikuoti Lietuvos Tarybos arba Lietuvos Valstybės Tarybos (toliau santrumpa LVT) protokolai¹ gerai iliustruoja, kaip vokiečiai pradėjo spaudimą Tarybos prezidiumui Kaune, kur 1917 m. gruodžio 10 d. Oberosto atstovai padiktavo lietuvių politiniams veikėjams formuluotę. Ją pasirašė Tarybos delegacijos nariai ir pavedė A. Smetonai, J. Šauliui, S. Naruta-

¹ Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai 1917-1918 m./Sudarė A. Eidintas ir R. Lopata. Vilnius, 1991.

vičiui, J. Smilgevičiui, J. Vileišiui ir A. Stulginskiui įteikti ją vokiečių karinei vadovybei kaip Tarybos pareiškimą. Kitą dieną Kaune tai ir buvo padaryta.

Delegacija, atlikusi savo uždavinį, grįžusi į Vilnių gruodžio 13 d. papasakojo apie susitikimą su vokiečių karine vadovybe Kaune. Vienok gruodžio 11 d. tarybos deklaracija buvo žingsnis atgal, palyginti su Vilniaus lietuvių konferencijos nutarimu, nes nepriklausomybė buvo traktuojama kaip nepriklausomybė nuo valstybinių ryšių, bet kada buvusių su kitomis valstybėmis, vadinasi, jau nekalbėta apie nepriklausomybę nuo Vokietijos, nenumatytas Steigiamasis seimas ir įteisintas būdas, kaip pajungti Lietuvą Vokietijai.

Gruodžio 11 d. aktas pravertė Vokietijai Bresto talkos derybose, tačiau jo pasirašymas sukėlė didelį Lietuvos žmonių nepasitenkinimą, protestavo lietuviai Rusijoje ir JAV, nerimas kilo ir pačioje Lietuvos Taryboje, kuri jautė, kad jos prestižas krito. Taryba veikė, kaip norėjo Oberostas, neleidęs keisti gruodžio 11 d. formuluotės ir reikalavęs, kad ji pateiktų notifikuotą gruodžio 11 d. akto pirmąją dalį Rusijai (o apie antrąją, aišku, net neužsimintų ir įteiktų ją tik Vokietijai!).

Tačiau viena teigiama pusė dėl priimto gruodžio 11 d. akto tikrai buvo – kilo skandalas, gruodžio 11 d. rezoliucija iššaukė negatyvias JAV ir Rusijos lietuvių reakcijas, skilo ir pati Taryba.

Kaip ir kiti Tarybos nariai J. Smilgevičius suprato, kad reikia turėti tamprius ryšius su Berlynu. Gruodžio 13 d., kai nutarta sukurti Lietuvos atstovybę Berlyne, J. Smilgevičius už tai balsuoja. Tarybos atstovu Berlyne paskiriamas J. Šaulys, o atstovu bažnyčios ir tikybos reikalams – Juozas Purickis.

Gruodžio 15 d. J. Smilgevičius paskiriamas Lietuvos Tarybos nariu Kuršėnų, Skaudvilės ir Pajūrės apskrityse. Kitą dieną Taryba paveda vesti ūkio klausimus J. Šernui ir J. Smilgevičiui, o dar kitą dieną įgalioja Smetoną, Kairį ir Narutavičių ir Smilgevičių tartis su vokiečių įstaigomis dėl Lietuvos dabartinio stovio ir jos ateities.

1918 m. sausio pabaigoje, protestuodami prieš susitaikėlišką Tarybos politiką, radikalesni jos nariai S. Kairys, S. Narutavičius, J. Vileišis ir M. Biržiška iš jos pasitraukė. Sausio 26 d., kai po ilgų debatų buvo sutarta dėl nepriklausomybės akto skelbimo, kai vokiečiai vis nedavė atsakymo ar tai priimtina, diskusijoje Smilgevičius taip kalbėjo konsertyviajai grupei:

„Jei pakelbsim Lietuvos nepriklausomybę, o permainų Lietuvos padėjime neįvyks, tai tas padarys blogo išpūdzio krašte.“ Balsuojant dėl naujo teksto šį kartą Smilgevičius susilaikė.

Vokietijai nepripažinus Lietuvos net gruodžio 11 d. rezoliucijos pagrindu, nusivylę Tarybos lyderiai pradėjo tartis su išėjusiais iš Tarybos kairiaisiais dėl kompromiso. Pasisakymuose Smilgevičius atrodo nusiteikęs prieš 4-is pažadus vokiečiams. Taryba dar bando gauti nors kokius nors valdžios svertus, teisę turėti savo valdininkus, tačiau veltui. Todėl kuriamos komisijos, nes vokiečiai nenori matyti lietuvių komisarų. Taip sausio 29 d. taryba išrenka J. Smilgevičių į susisiekiimo komisiją, o kaip amnestijos komisijos narys Smilgevičius reikalauja paskelbti pilną amnestiją kalintiems lietuviams, sustabdyti vokiečių vykdomas rekvizicijas, varymą į privalomus darbus, Lietuvos miškų kirtimą. Apie tai Lietuvos Tarybos protokoluose sakoma:

V sesija

Septintas posėdis

[19]18.I.29

PROTOKOLAS Nr. 50

*Posėdžio pradžia 11 val. rytą.**Pirmininkauja Mironas.*

Apsvarsčius santykius su Lietuvos ateities sąjungininkais, Lietuvos Taryba pripažįsta reikalą sueiti į santykius su Ukraina, Švedija, Suomija, Latvija, Letgaliais, kaipo ateities sąjungininkais. Tuo susiartinimu turėtų rūpintis Tarybos nariai ir delegacija.

Toliau nutarta: visi likvidacijos reikalai su Rusija dėl materialinių ir kultūrinių Lietuvos turtų atieškojimo pavesti Basanavičiui ir Petruliui, kuriems ligi šiol buvo pavesti kultūros paminklų saugojimas, pririnkus dar į tą komisiją dr. Šerną. Į Susisiekimą komisiją vieton išstojusių Narutavičiaus ir Vileišio išrinkti Bizauskas ir Smilgevičius.

Posėdis baigtas 12 val. 45 min. dieną.

V sesija

Aštuntas posėdis [19]18.I.29

PROTOKOLAS Nr. 51

*Posėdžio pradžia 5 val. 20 min. vak[ar]o.**Pirmininkauja Mironas.*

J. Š a u l y s pasiūlo išrišti klausimus: a) kurias valdymo sritis galėtų Taryba tuojau paimti į savo rankas ir b) milicijos klausimą, būtent, kaip jį suprasti, kad delegacijai būtų aišku.

Toliau, tuos klausimus pasiaiškinant, svarstomas mokyklų klausimas.

M i r o n a s praneša apie darbus Mokyklų komisijos.

Nutarta: mokyklas visas ir visų tautų tuojau paima Lietuvos Taryba ir paveda komisijai arba ministerijai. Ribos iš pradžių „Militaer-Verwaltung“ srityje, o paskui paaikšėjusiose valstybės ribose.

S m e t o n a, sugrįžęs iš Verwaltung, praneša, kad vokiečių valdžia duoda Tarybai butą „Feldpost“ ir pasiūlo išrinkti komisiją tam butui priimti.

Nutarta: pavesti prezidiumui ir įgalioti jį priimti tą butą kaip laikiną buveinę.

Posėdis baigtas 7 val. 30 m[in]. vak[aro].

[Prie protokolo Nr. 51]

Sausio 29 d. 1918 m. susirinko komisija, susidedanti iš penkių asmenų: kun. V. Mirono, kun. J. Staugaičio, J. Smilgevičiaus, P. Klimo ir J. Vailokaičio apsvarstyti, kokie palengvinimai reikėtų padaryti, paskelbiant Lietuvos nepriklausomybę.

I. Paskelbti pilną amnestiją

a) Politiškųjų prasikaltėlių, nuteistų arba Vokietijon ar į darbo batalionus išsiųstų už visokius raštu ar žodžiu išsireiškimus prieš vokiečius (Deutschfeindlich), už gaminimą, platinimą proklamacijų dėlei politikinio Lietuvos stovio, arba už jų prilaikymą,

b) Nubaustų už pasipriešinimą prieš dabartinę vokiečių valdžią: mokyklų reikaluose (agitacija prieš vokiškas mokyklas, steigimas slaptų mokyklų ir t. t.), prie rekvizicijų (nepristatymas laiku reikalauto daikto) ir prie privalomųjų darbų (pabėgimas nuo darbo ir t. t.), prie peržengimo kariškos valdžios įstatymų mažuose reikaluose.

c) Nubaustųjų už šautuvų, patronų užlaikymą ir už sušėl-

pimą arba prilaikymą rusų belaisvių ar vokiečių dezertyrų.

d) Paleisti laikomus kalėjimuose, prieš kuriuos bent į dvi savaiti nuo apskelbimo amnestijos nebus prirengta ganėtinai apkaltinamos medegos.

II. Suteikti liuosybės visiems Lietuvos piliečiams belaisviams, tarnavusiems rusų armijose, grįžti namon.

III. Visai panaikyti ne tik de jure, bet ir de facto visi darbo batalionai ir žmones paleisti namon. Paliuosuoti visus nubaustuosius dėlėi pabėgimo iš darbo batalionų ir pabėgusius nebetrakti atsakomybėn.

IV. Sustabdyti visi privalomi darbai ne karo tikslams (kaip miškų išvežimas, darbas vokiečių užimtuose dvaruose ir t. t.).

V. Paleisti visus darbininkus, kurie dabar dirba Vokietijoje ir norėtų grįžti namon.

VI. Dovanoti (Kopfsteuer) pagalvių mokesnį už 1916–[19] 17 m. ir pabaudas, kur jos dar neužmokėtos.

Pakolei galutinai nepereis krašto valdymas Lietuvos Tarybos rankosna, tuom tarpu reikalauti šių pagerinimų:

1. Sustabdyti miškų kirtimas ir gabenimas užsienin, kaip neapdirbtų, taip ir apdirbtų.

2. Sustabdyti rekvizicijas pieninių karvių, arklių ir visų veislinių gyvulių. Paliuosuoti nuo davimo pieno ir sviesto tas šeimynas, kurios turi tiktai vieną karvę. Už visus rekvizuojamus daiktus pakelti kainas, kad jos būtų ne mažesnės šių laikų rinkos kainų, kurias nustato iš vietinių gyventojų komisijos.

3. Sustabdyti rekviziciją javų, valgomų daiktų ir pašaro, pakolei tam tikra komisija nenustatys, kiek reikia palikti sėklai, duonai ir pašarui.

J. Vailokaitis

Kun. J. Staugaitis

Kun. V. Mironas

J. Smilgevičius

*P. Klimas*²

Kasdieniniuose darbuose, Tarybai vis negaunant valdžios, diskusijose dėl galutinio nepriklausomybės akto, nepažadant Vokietijai „amžinų ryšių“, pamažu ateina istorinis momentas. Parengus abiems pusėms priimtina tekstą, Vilniuje, 1918 m. vasario 16 d. Taryba priėmė naują rezoliuciją, kurioje remdamai pripažintąja tautų apsisprendimo teise paskelbė atstatanti nepriklausomą, demokratinius pamatais sutvarkytą Lietuvos valstybę su sostine Vilniuje ir tą valstybę atskirianti nuo visų valstybinių ryšių, kurie yra buvę su kitomis tautomis, kad Lietuvos valstybės pamatus ir jos santykius su kitomis valstybėmis galutinai nustatys Steigiamasis Seimas, demokratiškai visų jos gyventojų išrinktas.

Akte panaudota sąvoka, kad Lietuva atkuria nepriklausomybę – aiški sąsaja su LDK, buvusiu valstybingumu, lietuviai valstybės „atkūrimu“, „atstatymu“ pabrėžė Lietuvos valstybingumo be Lenkijos savitumą, be to atkurti valstybę buvo galima ne tik nuo LDK linijos, bet ir nuo Mindaugo Lietuvos karalystės – tai priklausė nuo tarptautinių sąlygų. Nauja Lietuvos valstybė turėjo būti demokratinė, parlamentinė.

² Lietuvos valstybės Tarybos protokolai, p. 199-201.

Vasario 16 d. aktas, išreiškęs lietuvių tautos viltis ir laisvės aspiracijas, tapo nacijos laisvės ir suverenumo simboliu, Lietuvos Nepriklausomybės diena, būtent jis padėjo pradžia tikrai Lietuvos nepriklausomybei, pagaliau aiškiai pasakant, kur Taryba veda Lietuvą. Tačiau 1918 m. kovo 23 d. Berlyne A. Smetonos vadovaujama Tarybos delegacija pristatė deklaracijos turinį Vokietijos kancleriui Georgui von Hertlingui, ir tą pačią dieną Vokietijos kaizeris Vilhelmas II paskelbė pripažįstantis Lietuvos nepriklausomybę, bet pažymėjo, kad nustatomi glaudūs ryšiai tarp Lietuvos ir Vokietijos, tačiau tik gruodžio 11 d. rezoliucijos pagrindu. Beje, J. Smilgevičius buvo išrinktas su dar keturiais Tarybos nariais vykti į Berlyną ir notifikuoti nepriklausomybę Vokietijos kancleriui, tačiau kancleris delegaciją atsisakė priimti.

Taryba bando gauti bent kiek realios valdžios – balandžio 26 d. posėdyje J. Smilgevičius praneša valstybės turtų komisijos vardu: komisijos darbams atlikti reikalingi trys žmonės. Reikia pavažiuoti per kraštą ir sužinoti, kiek iškirsta girių. Prie Šerno ir Smilgevičiaus komisijai priskiriamas A. Stulginskis. Tačiau tokio leidimo iš vokiečių negauta.

Po kelių mėnesių J. Smilgevičius atkreipė dėmesį į išaugusį banditizmą Lietuvoje. Apie tai Tarybos prezidiumo posėdžio protokole taip sakoma:

Protokolas 35

posėdžio 1918 m. birželio 19 d., dalyvaujant SMETONAI, ŠAULIUI ir ŠERNUI.

[...] Paskaityta sumanymas, paduotas Tarybos nario J. Smilgevičiaus, dvarininkų Lukowskio ir Janavičiaus M. apie

kovą su banditizmu. Nutarta pranešti tą proektą, kaip prašo jo padavėjas, vokiečių valdžiai (Oberostui) su prašymu priimti žinion ir atydon ir drauge pastebėti, kad Taryba ruošia savo sumanymą kovai su banditais. To projekto paruošimas nutarta pavesti milicijos komisijai.

Tuo posėdis pabaigtas. (pas.) J. Šernas³

Maždaug po pusantro mėnesio LVT (J. Šernas, J. Smilgevičius ir D. Malinauskas) paruošė raštą dėl banditizmo išplėtimo 1918 m. rugpjūčio 27 d., kuri apsvarsčius Valstybės Taryba išsiuntė kariniam gubernatoriui Lietuvai. Jame buvo taip rašoma:

„Viena didžiųjų nelaimių, šio karo metu ištikusių Lietuvą, yra banditizmas. Ypač įvykus santaikai tarp Vokietijos ir Rusijos ir pasitraukus plieno ir ugnies sienai, kuri skyrė Lietuvą nuo Rusijos, banditizmo bangos, stiprinamos naujai demoralizuotais elementais iš Rusijos, žymiai padidėjo ir gresia užliesiančios visą kraštą. Iš įvairių Lietuvos kampų ateina Tarybon neramių žinių apie vis bedidėjantį banditizmo pavojų. Plėšimai pasikartoja vis dažniau ir didesniame maštabe, banditų žygiai darosi vis drąsesni. Paskutiniu laiku banditai, susitelkę didelėmis gaujomis, nuo 15 ligi 70 žmonių, ginkluoti karo šautuvais, igavo tiek daug drąsumo, kad pradėjo užpuldinti ir dienos metu. Drauge su tuo prasideda parvažiavusių iš Rusijos bolševikų akcija, kuri priduoja banditams dar daugiau drąsos. Pažymėtina, kad pastaruoju laiku banditai pradėjo

³ A. Eidintas, R. Lopata. Lietuvos Tarybos Prezidiumo 1918 m. posėdžių protokolai// Lietuvos istorijos metraštis. 1990 metai. Vilnius, 1992, P. 122.

vadinti save „bolševikais“, ir žmonės dabar mano, kad banditas ir bolševikas tai yra tas pats.

Gyventojai pradeda nerimauti.

Lietuvos Taryba mano jau senai atėjus laiką griebtis priemonių ir pradėti organizuotą kovą su banditizmu. Kad ta kova būtų sėkminga, Tarybos nuomone, reikia į ją įtraukti patys gyventojai, davus jiems galimybės patiems nuo banditų gintis ir juos naikinti.

Pirma betgi, negu pradėti ginkluota kova su banditizmu, reikia pašalinti priežastys, kurios banditizmą pagamina ir duoda jam vis labiau Lietuvoje plėtotis. Tų priežasčių eilėje Taryba laiko reikalinga nurodyti šias pamatines:

1) Aktyvų banditų tarpe gaivalą sudaro Rusijos **karo belaisviai**, pabėgę iš Vokietijos, iš Lietuvos stovyklų ir pasilikę mūsų krašte rusų kariuomenei pasitraukiant. Jų skaičius nuolat didėja, nes neapsakomai sunkios belaisvių gyvenimo sąlygos verčia juos bėgti iš nelaisvės, gi Rusijos sienos uždarymas ir netvarka pačioje Lietuvoje verčia arba leidžia pabėgusiems pasilikti mūsų krašte ir imtis banditizmo kaip pelningo ir kol kas nelabai pavojingo amato.

2) **Privalomų darbų sistema**, įvesta okupacijos valdžios Lietuvoje 1916–[19] 17 metais, palaikoma ligi šiol ir pastačiusi darbuosna paimtus į nepakenčiamas darbo ir gyvenimo sąlygas, verste vertė paimtuosius bėgti iš darbo batalionų ir slapstytis apie namus ar miškuose, nes pabėgusiems tebegresia pavojus būti vėl sugautiems ir į batalionus sugrąžintiems.

Net paskutiniaisiais laikais birželio mėnesį okupacijos valdžia, nežiūrint griežto pasisakymo, kad darbo batalionai panaikinti, dar gaudė vyrus Panevėžio, Kupiškio ir Utenos apskrčiuose, kad naujai paimtais pamainytų nuo seniau

dirbančius batalionuose darbininkus. Ligi šiol nelikviduoti privalomi darbai sudaro antrą banditizmo šaltinį.

3) Gyviausiai remia ir nuolat papildo banditų eiles ir Lietuvos **biednuomenės skurdas**. Okupacijos valdžia šiais metais išėmė iš Lietuvos labai daug javų ir valgomų daiktų. Tuo pačiu laiku ji tik iš dalies aprūpino pigesne duona Lietuvos miestus ir miestelius, bet visai beveik nieko nedarė ir nedaro aprūpinimui duona kaimo biednuomenės. Visuomenės pajėgoms tiek pat ligi šiol neleidžiama, išskyrus labai retus atsitikimus, bent kas daryti, kad biednuomenė būtų apsaugota nuo alkanos mirties. Ir iš tos priežasties, kai visa artimesnė pafrontė, duonos netekusi, moka rugių pūdai 25 rub. ir vis tik rugių nebegauna, biednuomenei belieka du keliu: arba badu mirti, arba eiti miškan ir naktimis užpuldinėti tuos, kas dar turi duonos ir pinigų.

4) **Moralinį pamatą** banditizmui plėtotis sudarė šiandien Lietuvoje **viešpataujanti valdymo sistema**. Okupacijos valdžios vietiniai organai, be jokio vietos žmonių dalyvavimo ir pritarimo, daugumą dalykų patys taria ir patys vykina. Okupacijos valdžios vietiniai organai visokiais savo tarnybos, daugiausia rekvizicijos reikalais, su vietos gyventojais susisiečia ir reikalingų žinių gauna per vadinamuosius „vibarnus“ ir „starostas“, kurie **tačiau nėra gyventojų išrinkti ir patikimi žmonės**, ir yra tik okupacijos ir valdžios vietinių organų tarnautojai. Už savo tarnybą jie yra paliuosuoti nuo rekvizicijų ir visokių natūralių pareigų. Yra tai daugiausia savo ypatingos padėties demoralizuoti žmonės, arba dabartinėmis aplinkybėmis į viršų išplaukusios visuomenės atmatos. Prie tokių sąlygų asmens nuožiūrai, savivalybei ir piktiems palinkimams duota geriausios sąlygos plėtotis, ir to viso išdaviniu turime šiandien

niekuo nenormuojamas rekvizicijas, papirkimą, neteisingus skundimus, persekiojimus ir t. t. Vaduojasi nuo tos sistemos sunkenybių kaip kas galėdamas; lengviau apsigina nuo jų labiau pasiturintieji, užtai suvargusiems tenka dviguba našta kelti. Suprantama, kad tokiose sąlygose iš pamatų griauinama žmonėse supratimas, kas yra teisinga ar neteisinga, leistina ar baustina, bloga ar gera.

Kol tos pamatinės mūsų netvarkos priežastys bent savo didumoje nebus pašalintos, ginkluota kova su banditizmu, nes mūsų gyvenimas ir toliau skatins tapti banditais vis naujus žmones.

Ir todėl pirma, negu bus pradėta ginkluota kova su banditais, reikalinga:

1) Atidaryti frontas Rusijos pusėn, paskelbti visur Lietuvoje (ir miškuose), kad visi belaisviai-pabėgėliai gali per visą mėnesį netrukdomi grįžti Rusijon. Kas per tą laiką nebus Lietuvos apleidęs, sugautas bus skaitomas banditu.

2) Galutinai likviduoti Lietuvoje privalomieji darbai. Paskelbti visam krašte, kad iš darbo batalionų arba iš Vokietijos pabėgusieji laisvai gali grįžti namo ir legalizuotis.

3) Paskelbti amnestiją visiems, kas buvo persekiojamas už belaisvių laikymą, už ginklus ar politinę akciją.

4) Leisti pačiai Lietuvos visuomenei organizuoti Lietuvos reikalus tiek kaime, tiek miestuose, davus ir galimybės tą uždavinį atlikti.

5) Pateikti pagaliau sąlygų pradėti valstybės kuriamąjį Lietuvos darbą ir tuo būdu vesti gyvenimą normalėn vagon visose jo srityse.

Pirmoje eilėje reikėtų sutvarkyti valsčiai ir miestų savivaldybės.

Paskutinėje L[ietuvos] T[arybos] pilnaties sesijoje buvo svarstomas milicijos-policijos organizacijos projektas, kurios uždavinys būtų kova su banditizmu.

Jei okupacijos valdžia tuo klausimu interesuojasi, Taryba galėtų jai minėtąjį projektą pristatyti.

*Vicepirmininkas (pasirašė) **J. Šaulys***

Gener. sekretorius (pasirašė) J. Šernas⁴.

Neabejotina, kad tą raštą ruošiant dalyvavo ir komisijos narys J. Smilgevičius. Tokios buvo tų dienų aktualijos, su tokiais faktais reikėjo veikti, kad palengvinti gyvenimą Lietuvoje, padėti žmonėms.

Taryboje kasdien buvo vykdomas tas darbas, kurį tuo metu buvo galima atlikti, kuriam nereikėjo vokiečių okupacinės valdžios leidimo. Apie tai liudija ilgesnė ištrauka iš 1918 m. liepos 27 d. protokolo:

Penkioliktas posėdis

[1918.] VII.27

Posėdyje svarstytas biudžetas, sunku buvo tarybai gauti lėšų savo veiklai, reikėjo mokėti algas, kariškiai (Hofmanas) buvo pažadėjęs biudžetą, bet pinigų lig šiol neduota, mat vokiečių norima Tarybą diskredituoti. Manyta paskolų keliu rasti finansų. Nutarta įgalioti Tarybos prezidiumą „Tarybos ir jos departamentų reikalams gauti iš okupacijos valdžios iš

⁴ Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai, p. 305-307.

krašto įeigų reikiamą sumą ir asignuoti departamentams reikalinguosius avansus“. Prezidiumas yra igaliotas gauti pinigų iš *Verwaltung*'o ir kol negaus, negalės nei paskolos paimti. J. Š a u l y s siūlo išsirinkti komisiją iš 3 žmonių išdirbti paskolos sąlygoms. Į paskolos komisiją siūlomi M. Yčas, S. Šilingas ir J. Smilgevičius. Jie ir išrinkti.

Toliau vyksta diskusija dėl krašto plėšimo rekvizicijų (nusavinimo) forma:

[...] **Rekvizicijos klausimas.** *S m e t o n a:* Eina paskalu, būk militarinės valdžios vietos organai, išieškodami kas paimti, saką rekvizicijos esą daromos Tarybos ir jos pirmininko pritarimu. Tai yra noras mus diskredituoti. Ober Ostas sako – karas, rekvizicijos neišvengiamos; jūs kišdamiesi tik susikompromituosite, o nieko nelaimėsite.

O apie duandumą⁵, kuriuo gyventojai būtų patenkinti, vengdavo kalbėti. Ir Reichstage yra pasakę, nieko negali atsimainyti, kol karas. Dabar gina bulbes kasti. Skundų komisijai žmonės skelbia tiesiog plėšimus, nebe rekvizicijas, naktimis ima visus daiktus. Reikia iš esamosios komisijos medžiagos paruošti projektas memorialo: 1) apie plėšimus, 2) apie pageidaujamų būsimųjų rekvizicijų tvarką.

S m i l g e v i č i u s: Dabar rekvizicijos nebepakeliamos; už neišpildymą dedamos didelės pabaudos. Mes negalime rekvizicijų paimti į savo rankas ir nustatyti kainas, kurios dabar mažesnės negu prieš karą. Perkant brangu, o pelnytis [negalima] nieko. Po tris litrus nuo karvės reikia duoti pieno. Storastos ima kyšių. Šiems metams kainos dar nenustatytos:

⁵ Nenustatyta, ką reiškia šitas žodis

už centnerį – 125 svaru, temokama 10 markių. Kad vokiečiai paduotų savo normas, netesėtume; gi kad duotų mums savo statistikos, kiek per tuos metus iš Lietuvos buvo visa ko gauta, tai galėtume nusistatyti normą. Projektuoju, kad būtų sulaikytos rekvizicijos karvių ir arklių, nes dabar žmonės tyčia nebeaugina veršių; kam, kad juos tuojau kuo ne nuo karvės atima? Ir raguočių eina mažyn; už 1/2 metų jų Lietuvoje nieko nebebus. Vėl geresnius arklius parduoda. Vėl kad valdžia gelbėtų mūsų arklius nuo suskių, kurių Lietuva nebuvo žinojusi, vokiečiai jų užnešė ir dabar naikina mūsų arklius.

P e t r u l i s: Reikia nuolatinės komisijos, kuri sumanymus keltų ir okupacijos valdžiai siūlytų laikyti, kad visur būtų normalu ir vienoda.

- šaulys: Yra juk paduota okupacijos valdžiai prašymas, kad šeimynos, turinčios ligi 5 vaikų, neduotų pieno nuo paskutinės karvės. Nesilaikoma.

S m e t o n a: Aš tesiūlyčiau komisiją šitam momentui.

K l i m a s: Su rekvizicijomis nieko nebus. Kad mes galėtume jas taip sutvarkyti, kaip Vokioje, tai būtų nieko: ten taip pat daug imama, šablonas tas pats gal būti, tik kas, kad išpildymas kitoks? Be Reichstago pritarimo nieko negalėsime. Tai tuščia dirbti, kol valdžios neturėsime savo rankose. Mes tegalime neteisybes reglamentuoti. Čia ne komisijų reikia, tik nuolatinio biuro. Gal praplatinti Skundų komisiją. Ji turėtų visa suvesti ir įteikti Tarybai. Ji dabar rašo prašymus, tik kas iš to, kad atmetama ar tik pasiteisinama, o nieko nepadaroma.

Sudarymas nuolatinės rekvizicijų komisijos atmesta. Rekvizicijos] pavesta tai įstaigai, kuri užsiima skundų klausimais.

Šiam momentui iškelti opiausiems rekvizicijų klausimais.

mams išrinkti komisiją iš: Smilgevičiaus, Petrulio, Malinausko.

P u r i c k i s: Reichstagas priima projektą, kad mes patys apsūimame pristatinėti ko reikia. Juk Vokioje žmonės patys susitvarkė, duoda visa ko, nenaikindami savo ūkių, ir kaina ten kitokia. Komisijai darbas būtų ilgesnis išdirbti tokį sumanymą.

P e t r u l i s prašo duoti komisijai instrukcijų.

S m e t o n a: Komisijos renkama, kad jos mums nurodytų opiausias mūsų padėjimo vietas, o ne mes joms duotume „instrukcijų“. Mes tegalime galutinai suredaguoti; dabar gi prezidiumas tame klausime neturi kuo remtis“⁶.

Tuo būdu J. Smilgevičius tampa figūra, kuri siūloma į ekonominių ir finansinių problemų sprendimo komisijas. Okupacinis režimas buvo toks griežtas, kad gyventojai be leidimų netgi negalėjo keliauti iš apskrities į apskritį, o visus Tarybos žingsnius vokiečių kariškiai griežtai kontroliavo. Taip atėjo vasara, kurios įvykiai iššaukė didelę reakciją ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje. Mat Konstitucinė monarchija kol kas liko darbotvarkėje, nes Taryba nervingai tąsėsi su karine administracija ir Berlynu, kur dėlėti planai sujungti Lietuvą personaline unija su Saksonija arba Prūsija. Lietuvos Tarybos konservatoriai ir monarchistai 1918 m. liepos 13 d., blokuodami tokias idėjas, remiami katalikų centro reichstage vadovo Matthias Erzbergerio, pakvietė Viurtembergo kunigaikštį Wilhelm von Urachą užimti Lietuvos sostą ir paskelbė jį karaliumi Mindaugu II-uoju. Tačiau ir tai Lietuvos suverenitetui nieko nedavė, o Taryboje kairieji protestavo, kad

⁶ LVT protokolai, p. 314–317.

dešinė užurpavo tautos teises. Tiesa, Lietuvos Taryba liepos 11 d. pasivadina Lietuvos Valstybės Taryba, tačiau vokiečiai atkakliai nesutiko jos taip vadinti. Liepos 27 d. Smilgevičius dar paskiriamas į paskolos komisiją, o svarstant vokiečių tebevykdomas rekvizicijas Smilgevičius piktinasi jų nebeapakeliamumu. Tik panaikinus vokiečių nepripažįstamas komisijas Smilgevičius paliekamas pačioje svarbiausioje – paskolų komisijoje.

Tik situacijai kare pasikeitus, 1918 d. lapkričio 2 d. Uracho išrinkimas karaliumi atšauktas.

Naujas galimybes atvėrė dviejų imperijų – Rusijos ir Vokietijos pralaimėjimai kare, revoliucijos abiejose šalyse. Valstybės Taryba vis atkakliau siekė gauti konkrečias valdymo sritis į savo rankas, ruošėsi valdžios perėmimui, siuntė protestus dėl vokiečių vykdomų rekvizicijų, rūpinosi gražinti lietuvius karo belaisvius iš Vokietijos ir Austrijos, lietuvių repatriacija iš Rusijos (iki 1922 m. sausio į Lietuvą sugrįžo 195 000 žmonės).

1918 m. lapkričio 2 d. Taryba priėmė Laikinąją konstituciją, pati pagal ją tapdama įstatymų leidimo organu, o Tarybos prezidiumas (pirmininkas A. Smetona ir du vicepirmininkai Justinas Staugaitis ir Stasys Šilingas) drauge su ministrų kabinetu sudarė vykdomąją valdžią. Gavusi naujo Vokietijos kanclerio Makso fon Badeno (Max von Baden) leidimą, Taryba pakvietė Augustiną Voldemarą suformuoti ministrų kabinetą, kuris pradėjo veikti 1918 m. lapkričio 11 d.

Palaiptiesiems pasikeitė ir Lietuvos Tarybos vertinimas: provokiška orientacija ją kaltinusi lietuvių kairė, lenkai ir net Antantė (Santarvė) turėjo pripažinti, kad nedėkingomis sąlygomis, svetimųjų varžoma Lietuvos Taryba sugebėjo

išlaviruoti ir iškelti Lietuvos nepriklausomybės klausimą, išsivaduoti iš Vokietijos politikos diktato ir paskubomis kūrė valdžios ir savivaldybių įstaigas, kad sava valstybė galėtų ginti savo piliečius, rūpintis jais, jų interesais, gerbūviu.

1919 m. pradžioje Valstybės Tarybos dokumentai ir archyvas buvo išsiųsti į Berlyną ir saugomi Lietuvos pasiuntinybėje. Vėliau, matyt, sugražinti į Kauną. Dalį šio archyvo saugojo J. Basanavičius. 1919 m. birželio 25 d. naujas Lietuvos Valstybės Tarybos pirmininkas S. Šilingas kreipimesi į J. Basanavičių prašė gražinti dalį archyvo, nes rengtasi Tarybos protokolus paskelbti. Liepos 22 d. paimti penki ryšuliai Tarybos dokumentų su užrašu „Stasio Šilingo ir Jurgio Šaulio archyvas“, taigi paimti į Tarybos prezidiumo rankas⁷.

1920 m. gegužės 15 d., susirinkus Lietuvos Steigiamajam seimui, Lietuvos Taryba jam perdavė savo įgaliojimus. Birželio 4 d. sudaryta komisija Tarybos turtui ir archyvams likviduoti. Į ją įėjo J. Šernas (pirmininkas) ir nariai – valstybės kontrolierius J. Zubrickas bei Ministrų kabineto reikalų vedėjas T. Petkevičius. Liepos 22 d. posėdyje konstatuota, jog dalis Valstybės Tarybos dokumentų ir archyvų perduoti Valstybės prezidento kanceliarijai⁸.

Valstybės Tarybos archyvo klausimas iškilo, minint dešimtąsias Vasario 16 d. nepriklausomybės metines. 1928 m. vasario 18 d. pas prezidentą A. Smetoną, kaip buvusį Lietuvos Tarybos pirmininką, dr. J. Šaulio iniciatyva susirinko buvę

⁷ Ten pat. P. 4.

⁸ Ten pat.

Tarybos nariai, Vasario 16 d. akto signatarai S. Banaitis, M. Biržiška, K. Bizauskas, P. Dovydaitis, P. Klimas, V. Mironas, K. Šaulys, J. Šaulys, J. Smilgevičius ir J. Vailokaitis. Apie susirinkimą buvo pranešta S. Kairiui, A. Stulginskiui, J. Vileišiui ir S. Narutavičiui, tačiau J. Vileišis ir S. Narutavičius tą dieną turėjo iš Kauno išvykti, o A. Stulginskis ir S. Kairys į susirinkimą neatvyko (D. Malinausko neradus, kun. A. Petruliui ir vysk. J. Staugaičiui, gyvenusiems provincijoje, susirinkimo iniciatoriui J. Šauliui nepavyko pranešti apie susirinkimą ir jie, aišku, nedalyvavo).

A. Smetona, pirmininkavęs susirinkimui, išdėstė būtinybę aprašyti Lietuvos Tarybos susikūrimą, darbus, jos gyvavimo sąlygas, paties Vasario 16 d. akto genezę ir įvykius iki Steigiamojo seimo sušaukimo. Susirinkime susitarta pertvarkyti Lietuvos Valstybės Tarybos archyvą, jame sukaupti visą medžiagą, tą, kurią jau galima – paskelbti, pasirūpinti, kad visi Tarybos nariai parašytų autobiografijas ir atsiminimus.

Tuo turėjo rūpintis išrinkti M. Biržiška, P. Dovydaitis, P. Klimas, J. Šaulys, sudarę Vykdomąją komisiją. Komisijai leista paskelbti iš visų pateiktų rankraščių viską, ką jau bus galima, prireikus lėšų, komisija turėjo kreiptis į Respublikos prezidentą⁹. Tačiau J. Smilgevičiaus parašytų atsiminimų neaptikome, o Valstybės archyvas taip ir nebuvo iki galo sutvarkytas.

Ūkio žmogus, politinės veiklos nepamėgęs ir ja po Steigiamojo Seimo rinkimų 1920 m. jau nebeužsiėmęs, signataras

⁹ 1928 m. vasario 18 d. susirinkimo pas prezidentą A. Smetoną protokolas // Lietuvos MA Centrinės bibliotekos Rankraščių skyrius. F. 165. Saug. vien. 164. L. 1-2.

J. Smilgevičius nepriklausomybės metais dirbo ūkio sferoje, akcinių bendrovių *Nemunas, Dubysa, Miškas, Neris, Sidabrinė lapė* vienas steigėjų, Lietuvos kredito banko vienas įkūrėjų. Inicijavo hidroelektrinių ant Nemuno (Birštono kilpoje) planavimą, bene pirmasis Lietuvoje 1929 m. pateikė idėją statyti hidroelektrinę ant Nemuno ties Petrašiūnais, tą pasiūlymą išdėstydamas paties parašytoje ir išleistoje brošiūroje.

Vasario Aktas padėjo pradžią moderniam Lietuvos valstybingumui, jo postulatais remiamės kasdienos darbuose, tada dar tik paskelbtą Lietuvos valstybę dar kartą XX amžiuje atkūrę ir toliau ją tvirtindami ir gindami. Būdamas ekonomistas, žemės ūkio specialistas, Vasario 16-osios Akto signataras Jonas Smilgevičius politikos klausimais laikėsi kaip nepriklausomas jos narys, tuščiai nepolitikavęs, palaikęs ramią orientaciją, dažnai susilaikydamas, kai reikėdavo paremti vieną ar kitą konfrontuojančią pusę. Jam rūpėjo paprasti klausimai – kaip gyvena lietuvių ūkininkai, ar turi jie sėklos, ar kertami ir naikinami okupacinės valdžios Lietuvos miškai, jis siekė stabdyti ūkio plėšimą rekvizicijomis, ginti gyventojus nuo banditų, planavo paskolomis stiprinti Lietuvos ūkinį gyvenimą.

Nepriklausomoje Lietuvoje Jonas Smilgevičius nesikišo į politiką, apie tai liudija ir Lietuvos CVA rasti dokumentai, kuriuos atvežiau į Užvenčio muziejų.

Literatūra:

1. Lietuvos valstybės Tarybos protokolai 1917-1918 m./Sudarė A. Eidintas ir R. Lopata. Vilnius, 1991, p. 8, 11–12,28, 31, 40, 46–57, 59, ir kt. (žr. Pavardžių rodyklę).
2. A.Eidintas, R. Lopata. Lietuvos Tarybos Prezidiumo 1918 m. posėdžių protokolai// Lietuvos istorijos metraštis. 1990 metai, Vilnius, 1992, p. 122.
- 3.1928 m. vasario 18 d. susirinkimo pas prezidentą A. Smetoną protokolas // Lietuvos MA Centrinės bibliotekos Rankraščių skyrius. F. 165. Saug. vien. 164. L. 1–2.

TURINYS

1. Pranešimas „**Povilas Višinskis – lietuvybės riteris**“, pranešėja Dalia Čiočytė, humanitarinių mokslų daktarė, VU filologijos fakulteto docentė 2
2. Pranešimas „**Povilo Višinskio ir Žemaitės bendrystė laiškuose**“, pranešėja metodikos, informacijos ir technologijų skyriaus vyriausioji metodininkė Nijolė Kančauskienė, Kelmės rajono savivaldybės Žemaitės viešoji biblioteka..... 11
3. Pranešimas „**Šatrijos Raganos laišakai Povilui Višinskiui**“, pranešėja lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja Genovaitė Sungailienė, Užvenčio Šatrijos Raganos mokykla 21
4. **Pranešimas „Povilas Višinskis laiko tėkmėje**“, pranešėja skaitytojų aptarnavimo skyriaus vedėja Nijolia Kasparavičienė, Šiaulių apskrities Povilo Višinskio viešoji biblioteka 26
5. Pranešimas „**Lietuvos nepriklausomybės akto signataras Jonas Smilgevičius. Gyvenimo istorija**“, pranešėja muziejininkė Milda Knyzelienė, Užvenčio kraštotyros muziejus..... 35
6. Pranešimas „**Jono Smilgevičiaus sąsajos su Alsėdžiais**“, pranešėja seniūnė Danutė Repšienė, Plungės rajono savivaldybės Alsėdžių seniūnija 44
7. Pranešimas „**Jonas Smilgevičius – Lietuvos Tarybos narys, vasario 16-osios akto signataras**“, pranešėjas, Lietuvos istorikas, rašytojas, diplomatas, VU profesorius, habilituotas humanitarinių mokslų daktaras Alfonsas Eidintas, Užsienio reikalų ministerija..... 48

Parengė Irma Vaupšienė
Maketavo Birutė Špukienė

Kelmės rajono savivaldybės
Žemaitės viešoji biblioteka
2018